

סדנת חוקרים על משפט ושוויון

המכון הישראלי לדמוקרטיה

יום רביעי, י"ב בשבט, 8 בפברואר 2017

* דברי המשתתפים לא עברו עריכה ולכן יתכן שאינם תואמים במדויק את מה שנאמר בפועל.

משתתפים:

ח"כ ד"ר יוסף ג' בארין

פרופ' מרדכי קרמניצר

ד"ר גיא לוריא

עו"ד לילה מרגלית

פרופ' ראם שגב

ד"ר אורית קמיר

גב' נסרין חאג' אל יחיא

ד"ר תמר הוסטובסקי ברנדס

ד"ר מיטל פינטו

פרופ' דני אטאס

פרופ' ירון אזרחי

עו"ד דן מרידור

גיא לוריא: ח"כ ד"ר ג' בארין יפתח בהרצאה. לפי המתכונת הרגילה. הוא דוקטור למשפטים מאוניברסיטת ג'ורג'טאון, גם אני בוגר של ג'ורג'טאון, אז אני במיוחד שמח לארח אותו. אבל זה היה בהיסטוריה. המייסד של העמותה. אני רק אזכיר את זה שיש

8.2.2017

כאן את הקול הקורא למאמרים, מי שרוצה להגיש עד סוף פברואר, נשמח מאד. חוץ מזה אנחנו פה במפגש האחרון של הסדנה, אנחנו מתכננים לקיים סדנאות המשך, בשנה הקרובה אנחנו רוצים לקיים סדנה בנושא של שוויון בבחירות מכל מיני אספקטים שונים, מפלגות, סעיף 7.א ועוד. ואם למישהו יש רעיונות על סדנאות בנושאים אחרים, בתחום השוויון, נשמח להצעות בעניין. כמובן שכולם מוזמנים להשתתף בסדנה לבחירות, מי שרוצה.

יוסף ג'בארין: באמת תודה על ההזמנה. אני מבין שכולכם גם מכירים די לעומק את הנושאים הללו, אז אנסה אולי לשתף אתכם יותר, אולי כמה דברים בעיקר איכותיים, שינסו לקחת יחד את כל ההתעסקות שלי בנושא. בהתחלה אולי כעורך דין לגבי זכויות האזרח ואח"כ כאקדמאי, ועכשיו כפוליטיקאי. כך שאני לא אחדש לכם אם אני אומר לכם, שבכל שלושת הכובעים הללו הנושא של יהדות המדינה כל הזמן צץ בפעילות שלי, אני נתקל בו, הייתי אומר, זו אולי הנקודה הראשונה שאני משתף אתכם, אני נתקל בו באופן הולך ומתעצם. אני לא יודע אם זה מתעצם על ציר הזמן, או שזה מתעצם בגלל המעברים הללו אורית קמיר: זה רודף אותך.

גיא לוריא: האינטנסיביות גדלה.

יוסף ג'בארין: אני באמת לא יודע אם זה בגלל ציר הזמן או שבהחלט זו אולי מהות ההתעסקות. כאילו המעבר הזה מעו"ד שראה שהמקצוע הזה במובן ההקשר של השגת שוויון למיעוט הערבי, כמובן שהכל בהקשר של הנושא, הוא מאד מוגבל מבחינת יכולתו לחולל שינוי חברתי במובן המהותי של המילה, ואני מזהה שההיעדרות של המילה היא חסם מרכזי בנסיון שלי כעו"ד להשיג שינוי מיוחד באמצעות המערכת המשפטית, ואח"כ כשאני מתעסק עם הסוגיות הללו, דרך האקדמיה,

8.2.2017

בעיקר דרך האקדמיה ההשוואתית, דרך הסתכלות על ההתנהלות האפרו אמריקאית, אני למד עומק ורוחב החסם של המדינה היהודית. ואני במחקר האזרחי שלי מצאתי הרבה דמיון בין הגדרת המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית, לבין שבעצם היא הגדרה משפטית ולא רק פוליטית, לבין הגדרה או התפישה המשפטית של הנפרד השווה. אני כמובן מדבר בלי רקע וכו', אתם מספיק מעורים בנושאים הללו.

אני זוכר אותה שיחה חשובה שהיתה לי עם אחד המנחים שלי, שהוא גם חוקר מאד גדול של ההיסטוריה האפרו אמריקאית ושל המסגרת המשפטית, ואחרי שהוא למד ממני יותר על המציאות הנורמטיבית והמשפטית של הציבור הערבי, איך הסכמנו בעצם בינינו, אני כמי שחקר יותר לעומק את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, והוא כמי שחקר לעומק את התפישה של הנפרד השווה, הסכמנו שבעצם יש הרבה דמיון בשתי המסגרות הללו.

המסגרת של הנפרד השווה שבית המשפט נתן לה הכשר בשנות החמישים, היא היתה מסגרת של לדבר בעצם על שוויון במסגרת אזרחות היררכית, והאזרחות ההיררכית היא לפי החוק, ז"א זה לא רק המציאות של היררכיה אלא פשוט היררכיה לפי החוק, באותה חקיקה של מדינות הדרום, של ההפרדה. של ההפרדה הגזעית. וזה בעצם גם בלשון של בית המשפט האמריקאי בזמנו, היתה חקיקת אפרטהייד, זו בעצם היתה חקיקת אפרטהייד.

מובן שההפרדה הישראלית לא במובן של ההפרדה הפיזית, שכן הפרדה פיזית אמנם קיימת במציאות, בעיקר בדור ובמה שמתקף גם בחינוך ובהרבה דברים אחרים, שרותי רווחה וכו', אלא בעיקר היחס הוא בהיררכיה באזרחות וכאשר גם הדגש בארה"ב אמנם נתנו את משקל הכובד לסוגיית

8.2.2017

הסגרגציה וההפרדה הפיזית, אבל העיקרון היה פחות על ההפרדה הפיזית ויותר על המעמד, על סטאטוס מעמדם של אפרו אמריקאים כאזרחים נחותים בעצם, ולכן נותנים את הדוגמא של אנשים אפרו אמריקאים עבדו בבתים של הלבנים, ז"א היו ממש אצלם בבית. זה פחות המגע הפיזי הזה אלא יותר המעמד שהיה תולדה של ההפרדה הזאת. כשהסתכלתי על מבנה האזרחות בישראל, הדבר הראשון שאני רואה, אחרי שאני לומד את היסטוריה המשפטית הזאת בארה"ב, זה בעצם היקף החקיקה הגדול מאד יחסית, שנותן את המעמד הנחות של האזרחים הערבים. וזה אח"כ אני מגלה עד כמה הנושא הזה לא כל כך נדון בישראל. גם בקרב חוקרים שמדברים על היררכיה באזרחות ועל אפליה ממוסדת וכו', העניין הזה של החקיקה כמקור אפליה וכמקור לאי השוויון, התחושה שלי עד היום שלא קיבלה את תשומת הלב הראויה לו בניתוח המשפטי של מעמד הציבור הערבי. ככה שכאשר אני בעצם מעיין בכל תחום חיים מרכזי שמשפיע על מעמדו של מיעוט ביחסו לרוב, אני מזהה מספר חוקים שבעצם נותנים הסדרים מיוחדים לציבור היהודי, ולפי המילים של החוק ואז בעצם כל מי שאינו יהודי לא נכלל באותם הסדרים וזה בעיקר האזרחים הערבים. נשאלת השאלה מהם התחומים העיקריים שקובעים את מעמדה של קבוצת מיעוט, אז זה נושא ההגירה, נושא אזרחות, בעלות בקרקע, או חלוקת קרקע, שרותים דתיים, שפה ולשון,

אורית קמיר: כינוי?

יוסף ג' בארין: זה הכנסנו בנושא שפה ולשון, ואני תכף אתייחס לזה. כמובן הצהרת המדינה והשתתפות פוליטית. פחות או יותר, אלה הם הנושאים המרכזיים. כשאני חוקר את החקיקה בישראל, וכמעט בכל תחום אני מזהה מספר חוקים שיוצרים את המעמד הנחות של האזרחים הערביים, אלה חוקים שאתם מכירים,

8.2.2017

אני מדבר בענייני הגירה ואזרחות, אתם מכירים את חוק השבות וחוקי האזרחות למיניהם, כל מיני דברים שקשורים בהקצאת קרקע, זה המעמד המיוחד של המוסדות היהודיים, הקרן הקיימת והסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית. כל מה שמתקשר ללשון ותרבות, כל החקיקה בישראל שמתייחסת לזהות כמו חוק החינוך, חוק רשות השידור, חוק הרשות השנייה וכו', אתם מוצאים באופן מפורש שהחקיקה מדברת על העצמת הזהות היהודית והציונית והרשת הדתית וכו'. לשון קבוצתית זהותית מאד ברורה, והיא כמעט מתעלמת מהזהות האחרת, הזהות הערבית, אם בכלל היא תדבר על דוברי הערבית בלי שום, ואולי מזכירים פעם מורשת, ותרבות, אבל זה ממש לא יכול להיות מקביל לאותו צורך שקיים בציבור, בחלק שקשור לציבור היהודי. כל מה שמתקשר לשרותים הדתיים ואני מניח שזה גם מתקשר לטעמים ההיסטוריים, העובדה שאין הנהגה דתית בציבור הערבי, בעיקר המוסלמי, ולכן גם השליך על כל מעמד הנכסים הדתיים, נכסי הווקף המוסלמי שכפי שאתם יודעים עד היום זה נושא שכמעט ולא נוגעים בו. העתירה של האוניברסיטה בתל אביב שבקשה לפחות לדעת איפה קיימים הנכסים הללו ביפו, נדחתה. אז אם כן אמרתי, הגירה, אזרחות, שרותי דת, לשון ותרבות, בעלות על הקרקע, וכמובן הגדרת המדינה בחוק בהתחלה כמדינתו של העם היהודי. ואח"כ ב-92' כמדינה יהודית ודמוקרטית.

ירון אזרחי: לא היית כולל בזה גם שרותים לא דתיים? כמו שרותים של

נקיון ודברים מהסוג הזה, של חשמל ודברים כאלה?

יוסף ג'בארין: הטעון הראשון שלי שאני מתייחס אליו כרגע, הוא אותו

מעמד נחות שנובע מהחקיקה עצמה. אני מדבר לא על הפרטי,

זה הטעון השני שלי. ממש אני מתייחס למעמד שנגזר

מהחקיקה עצמה, שבכלל יש באפליה עוד לפני שאנחנו בודקים

8.2.2017

מה קורה בפרקטיקה. למה אני השוויתי את זה למצב של המיעוט האפרו אמריקאי בתקופה של האפרטהייד? שאלה אם יש מעמד נחות כמובן של הפרדה, עובדה של החוק, היתה הפרדה של החוק, החוק הכתיב אפילו הפרדת נישואין וכו'. אבל לצד אותה הפרדה, היה קיים מעמד נחות גם במציאות, המצב הסוציו אקונומי. ז"א היה מעמד נחות לפי החוק, ואליו התלווה מעמד נחות בפרקטיקה, במציאות, כעובדה. עכשיו, תאורטית זה לא חייב להיות אחד נובע מהשני. תאורטית אני אומר, ככה בתאוריה המוחלטת, אבל אני חושב שהמסקנה של השיטה האמריקאית היתה שברגע שהחוק בעצמו נותן לך מעמד אזרחות, בשום אופן לא יכולים להיות שוויוניים, והגענו לאותה המסקנה שאני הגעתי אליה עם כל מה שמתקשר למעמדו של הציבור הערבי בישראל. ז"א ברגע שהמדינה בחקיקה שלה, עושה סיווג באזרחות ובשייכות הלאומית, national belonging doesn't meter יש חשיבות מאד קריטית לשייכות הלאומית במעמד האזרחות, אני מזהה את ההקבלה הזו ורואה שבמעמד הנחות לפי החוק במדינה היהודית, הם לא יכולים בעצם להיות במעמד שוויוני.

אני מבין שאולי בין חוקרי המשפט, הנושא הזה אולי מובן. אבל מה שאמרתי, שאני מזהה שהשיח המשפטי בוודאי גם הפוליטי, לא יורד מספיק לעומק ההשפעה של החקיקה הזאת על מעמדו הנחות של הציבור הערבי, כמעט בכל התחומים. למשל הקק"ל, כמעט אף אחד לא מתעסק בכל התרומה שהיתה לקק"ל בכל מה שקשור למציאות הסוציו אקונומית הקשה של הציבור הערבי, לא רק מבחינת השליטה בקרקע ובעלות על הקרקע, אלא גם ברמת הדיור וההתפתחות והשרותים החברתיים המוסדות הציבוריים וכו'. לכן אני טוען, שיש כאן קשר הדוק שהחוקרים קצת לא מתעסקים אתו, בוודאי לא

8.2.2017

הפוליטיקאים. אחד הדברים המוזרים שקורים בשיח הפוליטי בישראל, שאנשים יכולים לדבר בבטחה על שוויון, אתם אזרחים שווים והם מאמינים שאנחנו אזרחים שווים, אם יש פוליטיקאי קצת אמיץ, הוא יכול להגיד: כן, אבל זה חוק השבות הוא אולי הסמל שזה בסדר שיהיה ככה במדינה יהודית. זאת לא אפליה נגדכם, אבל ההערכה שלנו בעיקר, שזה נגמר שם. אם הם יודו בכלל שהסמלים וחוק השבות הם מפלים, אז זה נגמר שם. אבל זה לא כך.

לכן ההתייחסות האקדמית עד היום, לדעתי, לנושא האפליה, היא פחות העמיקה בהיקף הרחב של האפליה הזו, שוב, ברמה החוקתית, לכן אני אומר, שהעמקה בחקיקה הזו, הובילה אותי וחייבת להוביל למסקנה שיש כאן אתגר מאד מאד פוגע בשורש ההבנה של הדמוקרטיה. ז"א אם אנחנו יוצאים מנקודת ההנחה שעיקרון מרכזי בדמוקרטיה זה עקרון השוויון והאזרחות השווה של האזרחים, ומשווים את זה עם היקף האפליה שקיימת בחקיקה, אני חושב שאנחנו מדברים על יותר מחמישים חוקים, יותר מחמישים חוקים בכל התחומים הללו שאני הזכרתי, כמובן יש את הטעון של החקיקה הזו.

בעצם רואים שזה לא פגם שולי בדמוקרטיה בישראל, זה פגם שיורד לשורשו של המונח אזרחות שווה. ולכן התפישה שלי שהסתירה בין יהודית ודמוקרטית זה לא אותה הסתירה שהאקדמאים ביקורתיים כותבים עליה, שזה בסדר, זו סתירה שאולי מוצדקת בנסיבות של מדינת ישראל. זה הרבה מעבר לכך. זה יורד לשורש מעמדו של הציבור הערבי. לכן הקושי הזה לדבר על מדינה יהודית ודמוקרטית, אני אומר, לא רק שהוא מאד ברור, אלא שההיקף שלו צריך לעורר אותנו יותר להיות ביקורתיים לנושא הזה. אני לא חושב שיש מדינה דמוקרטית אחרת בעולם, שמציגה את עצמה כמדינה

8.2.2017

דמוקרטיה ויש בה את ההיקף החקיקתי הזה. אני מציג את הנושא גם לחברים באקדמיה וגם בפוליטיקה, הרבה אומרים לי: הנה, תסתכל על אנגליה, יש אולי בדגל שלה, תסתכל על המדינה הזו, יש אולי בהמנון שלה, כאילו מדינות לאום שיש נותן ביטוי לעדיפות מסוימת בסמלים לקבוצת הרוב הדומיננטית שם. ואני אומר, גם אם נגיד שזה בסדר, זה מסתיים שם. אין לך מדינה אחרת שמגדירה עצמה כדמוקרטיה ויש בה את ההיקף הרחב הזה של החקיקה.

בוודאי כל זה מתלווה למציאות הסוציו אקונומית ולכן אני חושב שכדי להבין את מעמדו של הציבור הערבי, צריך לנסות לראות את השילוב הזה בחקיקה מפלה, אבל בהיקף מאד רחב יחסי, שהשיח לא מספיק מתעמק אתו. אבל גם עם מציאות סוציו אקונומית מפלה, וזאת ההשלמה החשובה שלי, גם באותם תחומים שהמשפט הישראלי הבטיח בהם שוויון. ז"א אני קראתי לזה הדואליות הנורמטיבית במשפט הישראלי. מה ההגדרה דואליות נורמטיבית? אותה מערכת משפטית מדברת באופן ברור על פריבילגיות לציבור היהודי, מי ששייך ללאום היהודי ונתתי את החקיקה המדגימה את זה, אבל גם באותה נימה יש בה חקיקה שקובעת שוויון. למשל, בתעסוקה, עכשיו גם בשרותים הציבוריים, יש הוראה אולי בחוק הבריאות הממלכתי וכו'.

כאשר אני מסתכל על המציאות הסוציו אקונומית של הציבור הערבי, וגם בתחומים בהם המשפט הישראלי הבטח להם שוויון, אנחנו רואים שזה לא קורה. האם יש שוויון בתעסוקה? וודאי שלא. האם יש שוויון בחינוך? וודאי שלא. האם יש שוויון בשרותי בריאות? למרות שהחוק אומר שוויון, זה לא קורה. ולכן אני מעמיד גם את השאלה, האם בכלל אפשר להגיע לשוויון בתחומים הללו, בצל חקיקה רחבה כל כך, שמגדירה

8.2.2017

את קבוצת המיעוט. אני חושב שזה כמעט בלתי אפשרי. כלומר, בלתי אפשרי לקבע מסגרת כה עמוקה של היררכיה באזרחות, ומצד שני לחשוב שאפשר בנושאים מסוימים לשמר את השוויון.

מכאן זה מוביל אותי גם למסקנה, שלדעתי, גם אם נצמצם הרבה אותו פער שקיים באי אפליה, בתוך החוק, ונשאיר בוא נגיד, רק את אותם תחומים מרכזיים של המדינה היהודית, למשל, את סוגיית ההגירה ואולי הסמלים ואולי ההמנון, אני חושב שבהסתכלות ביקורתית על המדינה בשבעים השנה, גם צמצום שישאיר אותנו אולי רק עם 10 אחוז מהחקיקה שאני קורא לה החקיקה המפלה הזו, לא ממש יוביל אותנו לשוויון וההשלכות של הגדרת המיעוט הערבי, כמיעוט בדרגה נחותה, בגלל אותם 10 אחוז שיישארו, תהיה לו השלכה הרבה יותר רחבה מאשר אותם 10 אחוז.

תסתכלו גם על הנסיון האפרו אמריקאי. הנסיון האפרו אמריקאי כאשר השתרש המעמד הנחות בתודעה הציבורית של קבוצת הרוב, גם כאשר השתנה החוק בשנות החמישים והשישים, וארה"ב עברה ממדינה שוויונית אבל יותר ברמה האינדיבידואלית, זה לא התממש עד היום, מבחינת פערים בחינוך, מבחינת פערים בתעסוקה ובדיוור וכו'. בחינוך יש כאלה שהיו רוצים לחזור לסגרגציה, רק חשבו שזה אולי היה נותן להם הישגים יותר טובים מאשר המצב של היום. אני כמובן לא טוען שהמהלך הזה הוא חסר תועלת. המהלך הזה שצמצם את האפליה שקיימת כיום בחקיקה, זה מהלך מאד חשוב של מדינת ישראל, שאנשים יוכלו להירתם אליו, זה כמובן מאד חשוב ומאד יכול לקדם את מעמדו של הציבור הערבי, אבל זה לא יכול להוביל אותו לשוויון. במיוחד לאחר היסטוריה שבעצם קבעה את המעמד הנחות של הציבור הערבי.

8.2.2017

התחלתי לומר שהמעבר שלי בשלוש התחנות, רק חיזק מולי את החסמים של המדינה היהודית. כשדיברתי על בית המשפט, ראיתי כמה אפילו הצלחות במישור השוויון בתוך המדינה היהודית והדמוקרטית, אותם חסמים של המדינה היהודית בעצם מנעו את מימוש אותו שוויון בחלק הדמוקרטי של המדינה. אני אתן כדוגמא, הייתי שותף בבג"ץ בקשר לייצוג הולם לאוכלוסיה הערבית, אז היה הנושא של מועצת מקרקעי ישראל,

אורית קמיר: יש לך גם מאמר על זה.

יוסף ג'בארין: כן. כל הרעיון היה של נציגות ערבית אותנטית בתוך הגוף החשוב הזה, ושהקל שלה יישמע וכו', כשמגיעים ליישום מימנה, ראש הממשלה ימנה והוא ימנה, אחד היועצים היה חבר מרכז ליכוד, אחד היה בש"ס ולכן בעצם ההצלחה המשפטית, לדעתי היפה והמצוינת שמימש את עקרון השוויון בייצוג ההולם ואפילו בית המשפט דיבר על העדפה מתקנת, במבחן המציאות, הייתי אומר השיגה אפילו תוצאה הפוכה. אני לא יודע אם זה כתוב במאמר, אבל תוצאה הפוכה במובן הזה שאותם ערבים נתנו לגיטימציה לגוף המפלה. אז יכול להיות שאני הייתי מעדיף להיות לפני הבג"ץ. שאלו אותי: אז מה, לא היה צריך להגיש את הבג"ץ הזה? אני אומר, בהסתכלות יותר אופטימית, לא, אולי צריך לסבול את המחיר הזה שהיום אין תוצאות, אולי בעתיד הדברים ישתנו, אבל לפחות שהמצב המשפטי יבטיח תוצאה שניה.

דוגמא שניה בכל מה שקשור להוספת שכר ועל הכיתוב בעניינינו בערים המעורבות אבל גם במע"ץ, ששוב, יחסית היתה הצלחה. אבל כשאני רואה את היישום, אני רואה איך החסמים של המדינה היהודית מונעים השגת אותו רעיון שהיה מלכתחילה, שבעצם של לראות את השפה הערבית, להביא את

8.2.2017

ההשתייכות למקום והשתייכות לשפה וכו', ואז ביישום, במקום לכתוב, לא בכל המקומות, אבל באופן מאד בולט, את השמות הערביים של המקום, אז מעדיפים לכתוב את השמות היהודיים של המקום, אבל בשפה הערבית, ואז אני מגיע למסקנה,

אורית קמיר: וגם משובש.

יוסף ג'בארין: וגם משובש, אבל הנקודה המרכזית שלי כאן היתה, חוץ מהזילות שהיתה בתרגום, תרגום לא נכון, בעיות כתיב בעייתיות וכו', אבל אני מתחיל לחשוב, האם אני באמת רוצה שהם יקראו לוואדי ערה עירון ולכתוב את זה בשפה הערבית וזה מתחיל מזה שהאוכלוסיה הערבית מתחילה להשתמש בשם העברי של המקום, ועכשיו הוא כתוב בערבית. אתם יודעים על מה אני מדבר, על וואדי ערה. אני מדבר על זה בהרצאות שלי באזור, אבל היהודים ממשיכים להשתמש בשם הזה. מישהו פתח מחסן עצים וקרא לו עירון, כתוב בערבית, לכן אני חושב שאני הולך לבית המשפט בנושאים שהם יותר קולקטיביים. ויותר נוגעים במתח הזה של מדינה יהודית ודמוקרטית, הוא מאד מוגבל מבחינת יכולת השינוי שלו, וגם הצלחה משפטית היא מוגבלת. ואז אני אומר לכם, אני עובר לאקדמיה ואני רואה עד כמה החקיקה המוסתרת הזאת שפה אולי לא מתעסקים אתה, יש לה השלכות רחבות היקף על מעמדו של הציבור הערבי, בטח ראיתם חשיפה אחרונה לגבי הקק"ל למשל בשנת '91 המדינה העבירה יותר מ-50 אלף דונם, נושא שעד היום חוזר ועולה בכל מה שקשור לתחומי השיפוט וכו'. אלה נושאים שלא כל כך נוגעים בהם בשיח הביקורת, אבל אלה הנושאים שקבע את מעמדו של הציבור הערבי. או אני אגיד עכשיו על חוק האזרחות של איחוד משפחות וכו', אלה הסוגיות היום יומיות. אנשים שביום יום שלהם לא

8.2.2017

מצליחים לקיים חיי משפחה תקינים, חמה שהם רואים, זה שהמדינה היהודית היא שמונעת את זה מהם. כמובן לא רואים את העניין הבטחוני ולא מבינים אותו וגם לא יכולים להבין אותו וכו', כי באמת ההכללה הזאת נותנת את התחושה שבמקור מדובר בעניין דמוגרפי ללא ספק.

בענייני תקציבים, הסיפור חוזר על עצמו מבחינת היכולת להשיג הישגים דרך בית המשפט או דרך החלטות ממשלתיות, דרך תוכניות של משרדי ממשלה. אבל זה כמעט באופן היסטרי נתקע בסוגיית היישום. אני עם שותף שלי, שיותר בא מהחינוך, ד"ר אמריך ברייה כשחקרנו את הנושא הזה, והתחלנו להסתכל גם על נקודות משוות בעולם, קראנו לזה הפוליטיקה של הזלזול. מה זה הפוליטיקה של הזלזול? הפוליטיקה של הזלזול זו הפוליטיקה הזאת שלכאורה, מכירה בעוול, מכירה באפליה, ומתיימרת לתקן, אבל בפועל אין כוונות אמיתיות לתקן. ולכן זה כאילו חקירה מפה לאוזן. זה לבוא למשרד החינוך ואומר: כן, יש לנו בעיה, אנחנו רוצים לעזור וכו', ולכן הנה אנחנו משיקים תוכנית חדשה שזה הייעוד שלה, ואם אתה עוקב אחר התוכנית הזאת, אתה רואה שהיא בעצם אף פעם לא מושגת באופן מלא, אף פעם לא משיגה תוצאות, ולכן אחרי חמש שנים צריך עוד פעם לדבר על תוכנית חומש, ואחרי תוכנית החומש באה עוד פעם תוכנית חומש, ואת זה אפשר לזהות בהרבה מקומות. הפוליטיקה של הזלזול גם מתאימה לניתוח של הייצוג ההולם, שמצד אחד המדינה מכירה בצורך שהמיעוט יהיה מיוצג, אבל מצד שני, לא נותנים ייצוג אמיתי לציבור, אלא ייצוג שהוא יותר אליטה.

לכן אני אומר שצריך להבין את השיח של הממשלה כיום, אבל גם בעבר, בנושא התוכנית הכלכלית, זה מהפרספקטיבה הזאת של הפוליטיקה של הזלזול. כאילו זו גם הכרה, הבטחות

8.2.2017

ותוכניות טובות, אבל הציבור אחרי שנה שנתיים, מגלה שזה בעצם הבטחות בעלמא. שוב, זה לא אומר שבכלל אין תקציבים וזה לא מועבר, אבל זה אומר שהיישום החלקי מוציא את העוקץ לכאורה, המילים הגדולות שיש אולי מאחורי הרצון. עכשיו, כל פקיד ממשלתי מקבל 15 מיליארד שקל לציבור הערבי, כאילו שזה כבר מועבר וכבר מושקע. תבחנו מה קורה, תבינו שבכלל אף אחד לא מדבר על 15 מיליארד, בפועל זה 9 מיליארד, וכשהולכים לבדוק מה זה ה-9 מיליארד, מוצאים שרוב הכסף זה כסף שוטף שממילא היה מגיע לציבור הערבי במסגרת משרדי הממשלה השונים, והתוספת היא 3 מיליארד, וה-3 מיליארד, לא בטוח עד כמה יעבור וכו'. כאשר אני חושב שהנוסחה שהממשלה מתייחסת אל הציבור הערבי במסגרת השיח הזה, היא נוסחה שבאה ואומרת: אנחנו כן רוצים אולי לשפר את המצב הסוציו אקונומי של הציבור הערבי, כדי שמעמדם הסוציו אקונומי לא יהווה נטל על הכלכלה הישראלית, אבל מה שבטוח, הם לא מעוניינים שהם יתחזקו באופן משמעותי עד כדי כך שזה ישפיע על היכולת של ההשפעה הפוליטית שלהם. ולכן זה שיח מבוקר, זה תוכניות מבוקרות, שכוללות הרבה ביטויים של הפוליטיקה של הזלזול בעניין הזה.

לגבי בית המשפט, זה מחזיר אותי לשאלה האם במסגרת המדינה היהודית דמוקרטית, בית המשפט לא היה יכול להיות יותר אקטיבי בעניין הזה. אני כמובן מכיר את כל הטעוניהם והשיח על המגבלות של בית המשפט, ועד כמה הוא יכול, אבל למרות כל זה, אני חושב שגם במרחב התמרון המוגבל של בית המשפט העליון בישראל, הוא היה יכול לתרום הרבה יותר למעמדו של הציבור הערבי, אם הוא היה לוקח יותר ברצינות את עקרון השוויון בתחומים שהמשפט הישראלי הבטיח

8.2.2017

שוויון. כמו בתקציבים, כמו בתעסוקה, כמו בחינוך. אבל אי אפשר שבית המשפט יראה שתוכנית שחר לתלמידים במצוקה, 25 שנים לא מיישמים אותה בבתי"ס הערביים. משרד החינוך בא ואומר: אני תוך חמש שנים מתכוון להגיע ל-20 אחוז, בלי שום תוכנית ברורה והקצאת תקציבים וכו', ובית המשפט אומר לו בסדר ומוחק את העתירה.

מה שאני טוען, גם, אחרי קריאה ביקורתית בתחומים הללו שבית המשפט הוא בעצם יותר מאמץ תפישה מאד צרה של השוויון, שהיא תפישה פורמליסטית, שלא יכלה באמת לעורר שינוי משמעותי באותם תחומים שהגיעו אל פתחו. זה מה שיצר אגב כיום, תחושת המיקור הזה של הקהילה הערבית ושל המשפטנים הערביים, הם בית המשפט. באמצע שנות התשעים, עצם הגשת עתירה, זה היה כותרת ראשית בעיתונות הערבית. עצם הגשת העתירה, הנה, הולכים ומוכיחים אפליה וכו'. כיום תגידו שאנחנו הגשנו עתירה על החוק הכי מסוכן, נגיד גם חוק הנכבה, אף אחד לא מתרגש. משני טעמים: אחד, היום אף אחד לא בטוח שבית המשפט יבטל את החוק ויתערב. שניים, גם אם אנחנו נצליח בעתירה, לא בטוח שנראה איזשהו שינוי בפועל או שינוי אמיתי במציאות החיים שלנו. וזה אותו דבר גם לגבי השיח של התוכנית הכלכלית. אנשים אומרים בסדר, תוכנית של חמש עשר שנים, זה פער משמעותי בין 10 ל-15, אבל אנשים פחות מתעניינים בזה, כי הם מעוניינים לראות מה השינוי בפועל שהם יחוו בו.

יותר מה לעתיד: היה לי הנסיון הזה לשיות שותף עם חוקרים, אקדמאים בציבור היהודי לעניין חזונות עתידיים. אנחנו כתבנו את החזונות העתידיים שלנו

ירון אזרחי: אתה מדבר על כל המפעל הזה שהיה גם פה במכון?

8.2.2017

יוסף ג'בארין : גם זה וגם החזון העתידי של האזרחים הערביים של וועדת המעקב, קבוצה שבה לא הייתי שותף, אח"כ = הוקם בהסכמה, היתה באמצע גם משימה של כנרת, קוראים לזה, של יולי תמיר,

(מדברים יחד)

מוטה קרמניצר : היו ערבים במועצה הציבורית שהשתתפו ודיברו.

דן מרידור : קבוצה קטנה,

יוסף ג'בארין : כן, אבל לא הסכימו על התוצר הסופי. הם לא הגיעו לתוצר הסופי. אני כתבתי אז שבחוקה בהסכמה, כולם היו גברים וכולם אשכנזים. כולם יהודים אשכנזים. צריך לחשוב על זה.

מוטה קרמניצר : אני מנסה להזכר.

אורית קמיר : נשמע הגיוני.

דן מרידור : היה גם אבי בן בסט שהוא מטורקיה.

יוסף ג'בארין : אני לא חושב שהוא חתום. השתתפו בדיונים אולי כן, אבל אני מתכוון לשמונה אנשים שהיו בסוף. אז בהסתכלות, אמרתי, תראה, להשוות עכשיו בין שני החזונות הללו, ואני חושב שהמסקנה שהצלחנו להגיע אליה, בסופו של תהליך ארוך של שיח מעמיק בנושאים הללו, שיש סיכוי די טוב להגיע למסקנה על פרוק הרבה מהחסמים וממקורות האפליה אלה שבחקיקה, בתחומים רבים. אולי במרבית התחומים. כאשר המוקשים נותרו אולי בשני תחומים מרכזיים. אולי בסוגיית חוק השבות וקצת סביב הסמלים. אני כאן מאד אופטימי, כמובן שכל מה שקשור למעמד המוסדות היהודיים, נוכל לשפר, כמובן אם נוכל ככה במובן הפוליטי לגבש איזשהן הסכמות סביב הגעה למצב הזה שאנחנו בעצם מנטרלים את כל מקורות האפליה בחוק ובמציאות ומצמצמים אותם רק לשני הנושאים הללו, מה שאולי אילן סבן קרא לזה גבול הפרדיגמה הציונית, ממש המדינה הציונית במובן הכי צר שאפשר. כמובן

8.2.2017

שזה יכול לקדם אותנו הרבה להבנת המצב שלנו כיום . כי בעצם נקודת המוצא גם תהיה, שאין הצדקה שגם במדינה יהודית, תהיה כל האפליה הזאת וההזרה כלפי הציבור הערבי. שאני מבין שיש הרבה שמסכימים עם זה, רק אמרתי שבפועל זה לא קורה.

אבל חשוב גם להגיד את החלק השני של המסקנה הזאת, שכשאמרתי שגם עם פער כזה שרק, אסור להגיד רק, כי בפרספקטיבה של הציבור הערבי חוק השבות זה כשלעצמו ינציח את המעמד הנחות שלהם. ואני לא מכיר קבוצה לאומית שחיה במולדת שלה שיכולה להסכים עם המצב שהמעמד שלה בתוך המולדת שלה ובתוך המדינה – לא שלה, אבל המדינה שבה היא חיה, כמעמד נחות. לכן היה לי וויכוח עם הרבה אנשים, כאילו באיזה זכות מוסרית אתם מבקשים כאזרח ערבי לקבל את ההגדרה של מדינה יהודית, כי המשמעות היא לקבל את מעמדו הנחות. וזה כן מעמד נחות באותה מדינה. ולכן ברור שהוא לא יכול לקבל את זה. ולכן אני חושב שזה אפילו לא יהיה הוגן, שלא לומר לא מוסרי, אבל את המילה הזאת אני אשאיר לפוליטיקאים. אבל כאן אני אומר, שזה לא יהיה הוגן.

מוטה קרמניצר: הפוליטיקאים לא משתמשים במילה מוסרי.

תמר הוסטובסקי ברנדס: גם לא במושג הוגן.

יוסף ג'בארין: סלומיאנסקי בדיון על חוק ההסדרה ביום שני אמר: מה, היה מוסרי לקחת את שייח' מונס ולהקים את תל אביב? הוא לא השיב על השאלה, הוא רק העלה אותה. כי הרצוג עלה ודיבר על זה שזה לא מוסרי לקחת מהפלשתינים את הקרקע שלהם. ואז סלומיאנסקי עלה ואמר: היה מוסרי לקחת את שייח מונס? לכן אז מה עושים עם אותו פער שהוא מאד קשה כיום להגיע להסכמות עליו, לעניין היהדות של המדינה, חוק

8.2.2017

השבות, הנוסחה שאימצנו היתה שבוא נסכים שבחלק הזה אנחנו לא מסכימים. אנחנו צריכים להמשיך את הדיאלוג שלנו בגובה העיניים. אבל גם הסכמנו שזה לא יהיה דמוקרטי לבקש מהציבור הערבי או מהמיעוט הערבי, לא להעלות את הדרישות הללו. כאילו, מי שמאמין במדינה יהודית, אני מאמין במדינה יהודית, בחוק השבות ואולי בסמלים, אבל גם זכותך לערער, כאזרח על הנושאים הללו, ואני גם יכול להגיד עוד צעד ולהגיד: אני יודע שזה גם יכול להיות מפלה וזה גם לא נותן אזרחות שווה, אבל מסיבות פוליטיות אני תומך בזה, אבל כמובן אני מכבד את זכותך לערער על כך ושהערעור הזה יראה לגיטימי בעיני המדינה, בעיני הציבור היהודי, כמובן כל עוד הערעור הזה הוא במסגרת הכללים הדמוקרטיים. לא הייתי אומר כללי המשפט הישראלי, אבל הכללי הדמוקרטיים. ככלל לא אלימה וכו'. זו נוסחת הביניים שאפשר אולי לעבות אותה במציאות של היום. אבל אני מצטער להגיד לכם שהמעבר שלי לפוליטיקה רק הראה לי עד כמה החסמים הם הרבה הרבה יותר גבוהים ממה שחשבתי בתחילת דרכי בעריכת הדין, ומה שחשבתי גם במחקר שלי. ז"א אני רואה איך במגרש הפוליטי הכללים הם אחרים לגמרי, ואיך שם הדורסנות קובעת והאינטרסים הבין אישיים והבין פוליטיים ובין האינטרסים של השרדות,

תמר הוסטובסקי ברנדס: באקדמיה לא... לא רציתי להגיד.

יוסף ג' בארין: אמרתי שהם התעצמו, אבל מה שקורה באקדמיה זה במחוות קטנות. אז אני אומר שהתוצאות של המדינה היהודית ברמה הפוליטית זה פשוט משהו שכשמזהים אותו, נהיים פחות אופטימיים מבחינת יכולות לשינוי.

גיא לוריא: תודה רבה. ירון.

8.2.2017

ירון אזרחי: אני לא יכול לטעון שיש לי ידע מקצועי עמוק של הבעיה, גם לא השתתפתי בדיונים ובתהליכים האלה של החזון וכו'. אבל לפני זה אני צריך להגיד לך תודה על ההצגה שהצגת בצורה כל כך ברורה ומעניינת. אני רוצה לשאול שאלה: אני חושב, קודם כל אני רוצה לשאול שאלה, אם לדעתך מיצוי יותר מקף של הכוח הפוטנציאלי הערבי במדינת ישראל, היה יכול להגיע להישגים יותר טובים? השאלה שאני שואל, קשורה בזה שאני מניח שיש חסם סמלי מאד חשוב לערבים להשתתף בתהליך הפוליטי הישראלי. אבל יש לך ראש ממשלה שמוכן למכור את האמא שלו בשביל קולות. ז"א אתה אומר. שהתהליך הפוליטי הוא אכזרי וציני, אז דווקא בגלל זה יכול להיות שהתהליך הפוליטי הזה מדובר על ההשתתפות הפוליטית של הציבור הערבי, היה יכול להגיע להישגים שעומדים בניגוד לאידיאולוגיה הציונית. הלא כאן מפעילים את האידיאולוגיה הציונית על ימין ועל שמאל בהתנחלויות. בגלל סיבות פוליטיות.

מוטה קרמניצר: תבהיר מה הכוונה, איך זה מתבטא.

ירון אזרחי: אני לא אבהיר שום כוונה, כי היא עמומה. אבל אני אגיד את הדבר הבא, הלא השוויון כערך, קודם כל מתבסס על האפשרות שיש בחברה או בתרבות פוטנציאל של סולידריות אזרחית, ואינדיבידואלית. הסולידריות האזרחית והאינדיבידואלית היא נכס יקר בחברה ובמדינה, וב ישראל היתה אידיאולוגיה של סולידריות אזרחית בהקמת המדינה. משך הזמן זה הפך לסיסמה כדי למכור את ישראל הדמוקרטית בחוץ. אבל אם תלך מעבר לזה, וגם הזכרת את זה, גם ההכרה בזכויות של קהילות לבטא את עצמן, המיעוט הערבי לעומת המיעוט השמאלי, לעומת המיעוט הנוצרי, גם זה לא יכול היה להתממש ולא להתגלם, ונשאלת השאלה, אני גם הייתי שואל את חברי הטוב מוטה, באיזה מידה זה נגזר, אפילו מהכרזת העצמאות

8.2.2017

בעניין הזה של העדיפות הגדולה שניתנה לבית לאומי. באיזה מידה בית לאומי יכול להכיל סולידריות אזרחית אינדיבידואלית בחקיקה, בהקצאת קרקעות, בדברים כאלה, ובאיזו מידה הוא יכול להכיל עוד גם שכונות לא יהודיות בבית היהודי, אם זה מתבצע בצורה כזאת.

ואני חושב שקרה פה עוד דבר מאד מאד אסוני לחברה הישראלית, שקבוצה פוליטית קיצונית כבשה את המדינה ומערערת את היסודות האוניברסאליים של המוסד הזה. הלא המדינה, בניגוד נניח לקק"ל, זה מוסד שמתחייב לפי החוק בהגדרה, באיזה סוג של אוניברסליזם. אבל האוניברסליזם הזה פשוט נחנק. ז"א שמה שקורה פה, שכל התאור העצוב של המצב המשפטי שאתה מתאר, הוא פשוט מתנגש בצורה חזיתית כמעט, עם כוחות אדירים של פוליטיקה. של פוליטיקה ספציפית. אם אתם אופטימיים – אני לא יודע על סמך מה, אבל אם יש איזה סיכוי לעתיד, לדעתי, לשינוי, הוא קשור בשינוי די מהותי במבנה הפוליטי של מדינת ישראל. אני לא מוציא את זה מכלל אפשרות עתידית, אבל בנסיבות הקיימות, אני לא רואה את זה כדבר שניתן בזמן הנראה לעין. ז"א אני יותר פסימי.

גיא לוריא: אתה רוצה להתייחס, או שכמה אנשים ידברו ואח"כ תתייחס? יוסף ג' בארין: מה שתרצה. אולי עדיף כמה ואז אפשר להתייחס ביחד. דן מרידור: תודה על הדברים. פרסת יריעה מאד רחבה, וצריך לברור למה להתייחס. אני אנסה לעשות כמה הבחנות ולענות על כמה שאלות. אחת, לא מדובר על דעותי שלי, שפחות או יותר מוכרות, אני רוצה להבדיל בין השאלה מה לדעתנו רצוי, ויש אולי מחלוקות בין הרצוי במדינה יהודית דמוקרטית וזו שאלה אחת בוויכוח אחד. שאלה אחרת, מה מצוי, האם מה שתארת

8.2.2017

הוא המצב באמת, והקשרים שתארת זה היחסים של סיבה ומסובב וזה המצב. אני אפרט אותו.

הדבר שאני רוצה להתחיל ממנו, זה הקשר בין אמריקה לבין ישראל, הקהילה השחורה האפרו אמריקאית. אני חושב שזה שני דברים שונים לחלוטין. ישראל נבנתה, הרציונל של הקמתה מבחינת המשפט הבינלאומי, ואני לא מדבר כבר על הפנימי ישראלי, על הרעיון של מדינת לאום. אין מדינת לאום באמריקה.

יוסף ג' בארין : מדינת הלבנים.

דן מרידור : היא מדינת חוזה, יש חוקה וכולם עובדים על החוקה והאזרחים שווים מכוח החוקה פחות או יותר. ישראל לא נבנתה כך. הרציונל של הקמתה, אפילו באום, הוא להקים מדינה לעם היהודי.

יוסף ג' בארין : סליחה שאני מפריע לך. בארה"ב זה לא היה בהקמתה, החוקה באה בשלב מאוחר יותר. בהתחלה, גם כשקיבלו את החוקה, האפרו אמריקאים התייחסו אליהם לא כבני אדם.

דן מרידור : אין ספק, אני מסכים אתך, לא כבני אדם מלאים. אני אומר רק שהמבנה הקונסטיטוציוני והרציונל של הקמתה היה דווקא רציונל לא לאומי בכלל. בין מהגרים מאירלנד, מאיטליה, נוצרים, קתולים, פרוטסטנטים, יהודים ואחרים, בונים קהילה ע"י חוקה, והיו אפילו נגד נשים, בוודאי נגד שחורים, אבל זה היה הרציונל. מדינת ישראל לא קמה כך. היא קמה בהכרה בינלאומית שיש מדינה לאומית, ככה זה כתוב באום, ולא רמת יהדות המדינה, אני מעדיף את הביטוי יהודיות המדינה. זה לא עניין דתי בכלל. האום לא החליט אל הקמת מדינה יהודית ומדינה מוסלמית. הייתי אומר לא מדינה יהודית ולא מדינה ערבית, אבל מדובר במדינה לאומית, לא עניין דתי בכלל. אז הרעיון שיש מדינת לאום, זו קונספציה שהתפתחה באירופה,

8.2.2017

לא באפריקה, לא במדינות ערב ולא באמריקה, באירופה. מזה היא נגררה למקומות אחרים ויצאה לא מעט דילמות מעניינת. לכן כל השאלה של מדינה לאומית, איך מדינה שהיא מדינת לאום ויש בה מיעוטים, זה הסיפור האירופאי, איך היא מקיימת את היותה מדינת כל אזרחיה, השוויון בין האזרחים וזכויות מיעוט, זה לא קיים באמריקה בהגדרה. זה שהיתה אפליה – היתה אפליה. גם היום יש אפליות. תשמע איך הנשיא האמריקני מדבר היום, אז לדעתי השופט המכסיקני, או so cold שופט ותבין איך נראית אמריקה היום, אז גם שם אני לא יודע, אבל הרציונל הוא שונה, ולכן ההשוואה היא לפי דעתי מסיטה אותנו מהשאלה, שהיא שאלה מחקרית, איך אמרת, מוסרית, ואני מקבל. איך המדינה הזאת שהיא מדינת לאום של העם היהודי, מקיימת משטר שוויוני בין במובן הדמוקרטי ובין במובן הערכי היהודי כפי שאני מבין אותו. אבל זו שאלה אחרת ולכן ההשוואה יכולה להטעות אותנו מהעניין המרכזי. דבר שני אני רוצה לשאול, אתה תארת את המצב החוקי. החוקתי חוקי. חוקים שונים שמפלים. ואח"כ הגדרת את המצב הפרקטי, המציאות, ואתה חשבת שהמציאות שבה יש, נניח, רמה יותר נמוכה כלכלית, חינוכית של האוכלוסיה הערבית היא תוצאה של החוקים המפלים. נדמה לי שכך אמרת.

יוסף ג' בארין : המשפט.

דן מרידור : המשפט. אני לא אומר שזה לא נכון. נשאלת השאלה, האם אפשר לומר, האם המצב הכלכלי של אוכלוסיה מסוימת, נניח האוכלוסיה הערבית באופן כללי, בניגוד לאיזו אוכלוסיה אחרת, נמוך יותר, יכול להיות שהיא נובעת במידה רבה לא מהחוקים האלה ולא קשורה לחוקים האלה. למשל, העובדה שהאוכלוסיה הערבית רמת החינוך שלה יותר גבוהה

8.2.2017

באוכלוסיה הערבית הנוצרית, זה למרות החוקים. מה, הם לא מופלים? גם הם ערבים, אבל נוצרים, והחינוך שלהם יותר גבוה משל היהודים. והמצב הכלכלי יותר גבוה מהממוצע היהודי. אז זה כי היהודים מופלים ולכן זה קורה? אז אולי זה לא קשור דווקא לאפליה. אני מדבר בתוך האוכלוסיה הערבית, המיעוט הנוצרי מצבו יחסית, אני לא מתנגד לשום דבר ממה שאמרת, אבל מצבו יחסית, אם מודדים את הפרקטיקה, מצבו טוב יחסית. לא רק יחסית לאוכלוסיה הנמוכה הכלכלית בעולם הערבי, אלא גם בעולם היהודי. לכן אני לא בטוח אם הקשר הזה הוא הכרחי באמת ואם הוא קיים ועד כמה הוא דומיננטי. הוא בוודאי קיים. אבל זה לא הכל באמירה הזאת.

יוסף ג' בארין: אבל במיעוט הנוצרי זה 10 אחוז. ולכן זה לא משקף.

דן מרידור: אני לא אומר, העובדה שבי"ס נוצרי בנצרת נחשב אחד הטובים במדינה, למרות החוקים האלה. ז"א החוקים האלה בוודאי אין להם משקל דומיננטי, אחרת למה ביה"ס הזה לא מופיע? יש אפליה שלא נגעת בה, אפליה בתוך החברה.

מיטל פינטו: הבוגרים של ביי"ס הזה עדיין מופלים.

דן מרידור: אני מסכים אתך, לא רק ע"י הממשלה, גם ע"י החברה והתעסוקה. אין לי וויכוח עם זה, אני רק אומר על הקשר, אורית קמיר: זה כמו להגיד שהכל זה ראש ממשלה, זה החרוג שמעיד על הכלל.

יוסף ג' בארין: זה יותר עמוק אפילו, כי שם זה הנבחרים.

דן מרידור: אני בכל זאת טוען, אני לא אומר שאין קשר. אני רוצה לדבר על העוצמה של הקשר הזה שקיים,

יוסף ג' בארין: בין תלמידים נוצרים.

דן מרידור: זה לא משנה, אני לא בא לטעון פה טענה פוזיטיבית. אני שם סימן שאלה לגבי הקשר הסיבתי הזה, כאילו אם יש חוקים מפלים אז צריך לטפל בהם, ואני אגע בזה בקצרה. בגלל זה

8.2.2017

המצב הוא נמוך חברתית או כלכלית, אבל אני חושב שיש עוד גורמים, שלא קשורים, כמו שהעובדה שמצב השחורים יותר נמוך לא קשור דווקא לחוקי אפליה. קשור בעוד סיבות סוציאליות, בחברה, בתרבות, בהיסטוריה.

נסרין חאג' אל יחיא: זה גם באוכלוסיה היהודית.

דן מרידור: באוכלוסיה היהודית, העובדה שאוכלוסיות מסוימות רמתן יותר גבוהה, החינוכית או הכלכלית, נניח יהדות אשכנז באופן כללי, זה קשה מאד, זה לא נובע משום אפליה של חוק. ז"א המצב החוקי הוא לא בהכרח מה שגורם לזה, למרות שיכול להיות שהוא מוסיף ואני נזהר מלשים על החוק משקל כבד מדי, למרות שכמובן צריך לעשות את זה. זו הערה שניה. הערה שלישית נוגעת בהחלט למצב הקיים. אני מסכים, אני מנסה להסכים אתך או לטעון את טענתי יותר נכון, שבמסגרת מדינת לאום, יש דברים שמדינת הלאום, שיש בה עם אחד שהוא עם הרוב, האוקראינים והפולנים, הרומנים וההונגרים היו עמים באירופה שעליהם נבנו התאוריות האלה, יש לו זכות שיהיה לו על הדגל השוויצרי הצלב, למרות שיש שם יהודים שלא רוצים לראות צלב או מוסלמים שלא רוצים לראות צלב. והדגל האנגלי יש לו צלב והיהודים מוכנים להשבע על הדגל הזה, למרות שבשבילו זה כמעט טומאה. למה? כי לרוב מותר לעשות לו סמלים, מיעוט דתי, מיעוט לאומי, זה חלק מהעניין, ברוב מדינות אירופה, בסקנדינביה מדינות מאד דמוקרטיות יש צלב על הדגל, המלכה היא ראש הכנסיה האנגליקנית, ולא יכול להיות מלך שהוא לא אנגליקני, מישהו שהוא לא אנגליקני. יש סמלים מסוימים שבתפישה של מדינת לאום הזכות להגדרה עצמית, כוללת אותם. אני מסכים לחלוטין עם הקביעה שמצבנו לא טוב, כי בחלק מהדברים

8.2.2017

אנחנו הלכנו הרבה מעבר למינימום ההכרחי, ופה אני מסכים אתך, אני לא נכנס לפרטים.

אבל מעבר לזה, אני חושב שמה שקרה, וזה בהחלט תהליך שאתה צודק בו, המאבק היהודי הערבי לפני קום המדינה, על הקמת המדינה, המאבק על הציונות, אולי הפלשתיניות או הערביות וכו', היה מאבק רב תחומי. היה מאבק בנשק. הם נלחמו והרגו וכל מה שאנחנו יודעים, טרור ומלחמות, והיה מאבק על הקרקעות. דונם פה ודונם שם, מאבק על קרקעות, רכישת קרקעות, פלחים ובעלי אדמות, כל הסיפור הידוע. היה גם מאבק על העבודה. עבודה עברית, עבודה ערבית, אני מעסיק את שלי, אתה מעסיק את שלך, היה מאבק מדיני – מאבק רב תחומי. אני חושב שב-48', כשקמה המדינה, היה צריך להבין שחל פה איזה מהפך, וראית אותו קורה, למשל, בשוק העבודה. אי אפשר לבוא ללשכת עבודה ולהגיד: שמע, לא מגיעה לך עבודה כי אתה ערבי ואני דוגל בעבודה עברית. זה לא קרה בקרקעות כמו שהיה צריך לקרות. גם מאבקי הקרקעות נגמרו בעיניי. האלמנט הקרקעי במאבק שהיה באמת מאד חשוב במאבק על הארץ, היה צריך להגמר באותה דרך. ז"א ברגע שיש קרקע שהיא ציבורית, היא צריכה לשרת את כל הציבור, באופן יחסי, אפשר לשמור רזרבות לעליה שתבוא, וזה לא קרה. עדיין יש ביטוי קרקע לאום, שבו מי זה הלאום בדיוק? הלאום הישראלי? היהודי? לא ברור מה זה הלאום, קרן קיימת, כל מה שאמרת, היו לי על זה הרבה לפני זה וויכוחים בתוך הקק"ל, התחלתי להרצות להם פעם שם על כך שזה בושח וחרפה, קרקעות נקנו בשביל יהודים, נכון, כשזה היה חלק מהעוצמה כמדינה. ברגע שקמה המדינה, אז אין דבר כזה של קרקעות ליהודים. יש קרקעות לכולם. כאן באמת לא

8.2.2017

קם בג"ץ כתוצאה של אפליה וכל זה, אני מסכים אתך, פה זה לא קרה.

ירון אזרחי: למה זה לא קרה? כי זאת מדינת לאום אתנית.

דן מרידור: לא כי מדינת לאום, כי עשו החלטה פה, המנהיגות לא החליטה בניגוד למה שהחליטה בשוק העבודה, היתה צריכה להחליט.

ירון אזרחי: אבל היא אתנית, היא לא לאום במובן הזה שאזרחים,

דן מרידור: עזוב, אני לא רוצה עכשיו לעשות את ההשוואה. אני רוצה לומר שיש תחומי חיים שבהם לא עשינו את המעבר. ואם אתה שואל, לדעתי, המעבר צריך להיות בדיוק על זה. אני חושב שזה בא לידי ביטוי בדיכוטומיה שנוצרה בשנים האחרונות, בעזרים השנה האחרונות בין מדינה יהודית, או מדינת העם היהודי ובין מדינת כל אזרחיה, כי אני כל הזמן טוען שאין שום סתירה ביניהם, ולהפך. כל הרעיון הציוני שרוצים מדינה יהודית עם רוב יהודים, זה רק מסיבה אחת, כי ערבי מצביע, אם הוא לא מצביע, אז למה צריך רוב? כי ערבי יש לו זכויות כחוק, אני יכול לשלוט כמו דרום אפריקה של פעם. כל הרעיון הציוני היה של מדינת כל אזרחיה והרוב יהיה יהודי. זה לא חשוב מה חושבים. יצירת הדיכוטומיה הזאת בכל מהלך ההדרה של הציבור הערבי וההסטה, עד השרפות וכל מה שראינו לאחרונה, ואגב, הכמויות הרצות לקלפי וכל הדברים האלה, זה מהלך ציני כשאתה נמצא בתוך הפוליטיקה. זה לא שמשו השתנה, אתה הלכת למקומות הכי קשים.

באקדמיה רואים את זה פחות. כעורך דין רואים את זה פחות, כשאתה נמצא עם אנשים, בלי להגיד שמות עכשיו, שמנצלים את זה בצורה צינית. אתה רואה את הזוועה בהתגלמותה. אני הייתי שם הרבה שנים, אני מכיר אותו, הוא לא היה כזה. הוא לא היה מקום קרוב לבית מקדש, אבל היה שונה. היום יש התדרדרות בשיח כאי וודאות שמגיעה עד לטראמפ באמריקה.

8.2.2017

אתה רואה את זה בעולם כולו ואתה רואה את זה אצלנו מאד קשה ומאד מדאיג.

אבל אני חושב שצריך לומר, המאבק, לפי דעתי, הנכון, בעיניי, וכל אחד כפי דרכו, איננו, אני לא הייתי נאבק נגד, הטענה שהמדינה היא לא מדינת העם היהודי, כי אין מדינה שבה העם היהודי מגדיר את עצמו, התפישה שלי, של רוב הציבור היהודי, כי אם אין עם, ואם זה רק דת, אז לא מגיעה לו מדינה. ושהמדינה היא מדינה שבה העם היהודי מגדיר את עצמו, היא לא צריכה לעמוד, לפי דעתי, במרכז המאבק. אפשר כמובן, אלא השאלה במדינה כזאת, שהיא מדינת העם היהודי, מה מתחייב בהיבט הדמוקרטי שלה. אני לא מדבר על הצד החוקי, על הקצאת המשאבים וכו', ופה יש המון מה לעשות.

אני הייתי מפריד בין שני המאבקים. שניהם לגיטימיים, אבל אני אומר לך איפה אני עומד, ואני חושב שרוב הציבור היהודי עומד ככה, אני חושב שהצדק עומד שם, זאת כמובן השקפתי, ואני חושב שיש באמת בהיבט, פה יש שתי גישות אפשריות. אחת לראות את הביטוי מדינה יהודית או מדינת העם היהודי כמובן מאד מצומצם. אם מותר לי להגיד משהו, כל השנים בהגנה, נוסחה בצורה הכי טובה דווקא אצל ז'בוטינסקי כשהוא העיד בפני הוועדה הבריטית וועדת פיל ב-37', והוא מגדיר מה זה מדינה יהודית שהוא רוצה. הוא אומר שם, בנאום מאד יפה באנגלית כמובן, הוא אומר: מדינה יהודית היא מדינה שיש בה רוב יהודי. שום דבר לא יותר מזה. אני לא צריך לכתוב בחוקה שלה שהיא מדינה יהודית. הוא אומר צריך כמה שפחות בחוקה, אני רוצה מדינה שוויונית לגמרי, לא אפרט את הדברים, ואני רוצה, זה מספיק לי, לא צריך יותר מזה. זו גישה שאומרת אין ביהודיות משמעות ערכית. זו גישה אחת קיצונית, נגיד כך.

8.2.2017

יש גישה אחרת שאומרת יש לה משמעות ערכית בתוך היהודיות יש כל מיני ערכים. אני הייתי מדגיש את הערכים היותר ליברלים השוויוניים ולתת לאזרח חוקה אחת וכל אשר למדנו בחלק הליברלי היהודי שהוא מאד משמעותי, והיהודים הדגישו אותם כשהיו בכל מקום, כמובן, כי זה עזר להם. ואפשר לקחת את הדברים היותר קשים של כיבוש הארץ וכל התושבים המקומיים. אז גם אם צריך להלחם על החלקים הערכיים האלה, היהדות כמסטר הגון, שוויוני, מוסרי ודמוקרטי במידה רבה, ואפשר להגיד: יהודי כן, אבל זה מצומצם. יש לכם דגל שלכם, המנון שלכם, אבל מעבר לזה צריך ליצור פה שוויון גמור. אני חושב שמה שקרה לאחרונה, ולדעתי אנחנו רואים את זה בעולם כולו, אולי בגלל עולם הגלובליזציה שכולם נהיים אזרחי העולם דרך הפייסבוק והאיפון, כולנו רואים סיינפלד וצוחקים עליו ומדברים אותה שפה, וחשבנו שיופי, הגיעו גם ימות המשיח הליברלי, מחזיר את הצורך הקשה מאד בזהות, לכן אלוהים חוזר. הדת חוזרת בטח באסלאם, בטח ברוסיה הסובייטית, בחלק מהעולם היהודי. הדת ולא במובן החיובי שלה, כמגדיר זהות, והלאומיות חוזרת. תראו בפולניה, בהונגריה, ברוסיה, תראו מה שקורה בטורקיה. יש חזרה להגדרה של הזהות הקבוצתית. ולכן במקום שנהיה כולנו לא רק אזרחי העולם, אלא ישראלים, אנחנו עושים את עצמנו עוד יותר יהודים ועוד יותר ערבים. ככל שאנחנו יותר יהודים, המיעוט הוא יותר ערבי. ואתה נותן פחות משקל לישראלי וזה חבל. זה תהליך לא טוב. לא שאני לא מאה אחוז לא יהודי ואתה לא מאה אחוז לא ערבי, זה לגיטימי וטוב, אבל אנחנו צריכים לעשות מאמץ גדול כנגד מגמה עולמית גדולה של חזרה להגדרת הזהות של

8.2.2017

הקבוצה. וזה מטבע הדברים מביא לנו את המתח הזה. צריך גם את זה לראות ברקע. אלה הערות כלליות.

מיטל פינטו: אני רוצה בהמשך לדברים של דן, או יותר נכון כתגובה אליהם, אני מסכימה אתך לגמרי לכך שהמצב של הערבים בישראל הוא זוועה. לדעתי אין דרך אחרת להגיד את זה, זה משתקף, לפחות אני מהצד האקדמי, 50 אחוז סטודנטים ערבים שלא מצליחים ברוב הזמן למצוא התמחות, המצב התעסוקתי שלהם לא טוב,

דן מרידור: זו אפליה גזענית, זה לדעתי אפליה הרבה יותר רחבה, זה בציבור.

מיטל פינטו: אני גם שמחה שיוסף אמר שבפוליטיקה יש יותר חסמים מאשר באקדמיה. כי לי זה תמיד נראה שהמצב הפוך. אולי אני צריכה לעבור לפוליטיקה?

יוסף ג' בארין: לא, לא התכוונתי שבאקדמיה יש פחות חסמים. לא. אמרתי רק שבמחקר מגלים את החסמים, אבל אח"כ בפועל אפילו חשים את זה יותר קשה מאשר במחקר.

מיטל פינטו: השאלה המעניינת היא מה עושים. לפני המה עושים, אני רוצה להגיב דן, על מה שאתה אמרת, טענת שההשוואה שיוסף עושה, למעשה בין מה שקורה בישראל לגבי הערבים, לא כל כך מדויקת לבין כשעושים השוואה למצב של השחורים בשנות החמישים, הן מבחינת החקיקה וזה. לדעתי, ההשוואה, שוב, איך שאני קוראת את יוסף, לפחות במאמרים האקדמיים שלו, ההשוואה היא לא ברמה הלאומית. כלומר, ההשוואה היא לא בעניין היחס בין הלאומיות למדינה, אלא ההשוואה מתמקדת איך שאני רואה אותה בהירארכיה. כלומר, מהי ההירארכיה בין קבוצת הרוב לבין קבוצת המיעוט. עכשיו, יש כמובן כמה קבוצות מיעוט, אם אתה מקבל את התזה שלו, ואני מקבלת אותה לגמרי, ויש הירארכיה, אז זה מסתדר גם עם הרבה כתיבה

8.2.2017

אקדמית אחרת. ניקח למשל את פרופ' יפעת ביטון, שכותבת שהמזרחים בישראל, אם אנחנו עושים הקבלה לארה"ב, היהודים המזרחים זה כמו השחורים בארה"ב. כלומר, אם אתה מסתכל על ההירארכיה וכמובן שאי אפשר להסתכל ולנתק אותם מהשאלה הלאומית, אבל אם מתמקדים בהירארכיה, לדעתי, ההקבלה מדויקת.

עכשיו, מה עושים? אין סולידריות במדינת ישראל, לצערי הרב, בין ערבים ליהודים. רוב הסטודנטים היהודים שלי, כשהם אומרים את המשפט הזה, הם אומרים אין סולידריות בין ישראלים לערבים.

דן מרידור: איפה את מלמדת?

מיטל פינטו: במרכז האקדמי כרמל. שגם סביר להניח, נופל,

דן מרידור: תלמדי במקום אחר, אני מדבר גם על מקומות אחרים. אני מכיר בזה שהתופעה קיימת והיא מאד קשה, ואני מסכים.

מיטל פינטו: אתה רוצה שאני אמנה את החסמים באקדמיה? עכשיו, מה עושים עם האין סולידריות. יש איזושהי, ותמר כתבה את זה במאמרים שלה, והיא ויוסף כתבו ביחד ספר, שבעיני הוא מאד,

תמר הוסטובסקי ברנדס: לא, שרה כתבה,

מיטל פינטו: מאמר על סולידריות הוא בעיני מעולה. אין סולידריות בישראל בין ערבים ויהודים, לצערי. מה עושים? יש פרדיגמה אחת שאומרת, אני מכירה אותה בתחום של זכויות שפה ו public policy ויש פרדיגמה אחת שאומרת: בואו נעזוב את השלטון, נעזוב את הכנסת, נעזוב את הממשלה, בואו נעשה מה שנקרא התארגנות עממית, ב public policy אם אתה מכיר את מרזוק חלבי, הוא מייצג את הגישה הזאת פחות או יותר. הוא לא משפטן שזה דווקא טוב,

יוסף ג' בארין: הוא למד משפטים.

8.2.2017

מיטל פינטו: אני יודעת שהוא למד משפטים ברמת גן, עכשיו, אבל הוא מציג את עצמו כעיתונאי. אז זו גישה אחת. לדעתי, היא לא הגישה הנכונה, כי כמה שלא תציג את זה כהתארגנות עממית, לדעתי, האין סולידריות תמיד תמיד יפגע בהתארגנות העממית, כי יהודים וערבים, אני חושבת שוב, אולי זו מילה פסימית, אני לא רואה כיצד הם מתארגנים ביחד עממית. מה כן אפשר לעשות?

ירון אזרחי: זה נשמע מאד דטרמיניסטי. לא מקובל עלי בכלל. לא. אני רואה כל מיני תופעות אחרות לגמרי. ממש. את צריכה לעבור לסטאג' אחר.

מיטל פינטו: למה אני סבורה כך, שוב, זה נכון שיש יוזמות, אם אנחנו שוב בענייני לשון, יש את בתי"ס הדו לשוניים, יש עמותות שעושות עבודות מקסימות, אבל בלבב החשוב ביותר, לדעתי, שהוא הלבב האכספרסיבי, מה שאנשים רואים מול הפנים שלהם, והאנשים האלה רואים מול הפנים את החוקים, את הממשלה, את הכנסת ולכן לדעתי, המפתח הוא דווקא יוזמות. אני לא חושבת שהן יוזמות עממיות, אבל הן יוזמות של סולידריות, אפילו יוזמות קטנות. עכשיו, כשאתה ארגנת בכנסת, ביום השפה הערבית, בעיני הוא היה מדהים. כלומר, האימפקט של יוזמות כאלה, אבל היוזמות האלה, בעיני, לא צריכות להיות מנותקות מהממשלה או מנותקות מהכנסת. הן צריכות להיות בכנסת. כלומר, צריכות להיות יוזמות שהן בתוך המוסדות המדינתיים. אחרת כל הלבב האכספרסיבי שהוא בעיני הכי חשוב בהרבה תחומים של המשפט, הולך לעזאזל, וזה מתקשר, עשיתי משהו עם דני אטאס, היה איזה דיון על הספר של אלן פאקר שכתב ואתה הגבת אליו, ואמרת שם משפט מאד יפה, שאתה חושב שאפשר למדוד, שהמפתח הוא לא יחסי מיעוט רוב, אלא המפתח הוא הביטוי non

8.2.2017

alimentation כלומר, מה שחשוב הוא כמה האזרח הוא alimentation במקרה הזה האזרח או האזרחית הערבים, מקבוצת הרוב או מהמדינה. ברגע שיש alimentation כזה במוסדות של המדינה, לדעתי, אם זו חקיקה, כי חקיקה לדעתי זה סוג של מוסד, אם זה במוסדות עצמם, אז אני לא חושבת שיש איזשהו סיכוי להגיע למצב טוב יותר. זו דעתי.

תמר הוסטובסקי ברנדס: אני רוצה להגיד גם שני דברים. בשני נושאים שמתקשרים לדברים. קודם כל אני רוצה להגיב לדברים שלך יוסף, איך שאני קוראת אותם. בעצם אם אני מבינה נכון את מה שאתה אומר, אז מה שאתה אומר הוא, שאנחנו ניסינו תמיד לטעון, או בית המשפט ניסה לטעון, לעשות איזושהי הבחנה בין שוויון ברמה הקבוצתית לבין השוויון ברמה האינדיבידואלית. ז"א אין זכויות קבוצתיות וכל הנושא של זכויות בין קבוצות של שוויון בהקשר של זכויות קבוצתיות, זה נושא שנתפש לסוגיה פוליטית שבעצם נוגע לאופי היהודי של המדינה, ולכן בית המשפט אומר: את זה אני לא עושה, אני לא מכיר בזכויות קולקטיביות, זכויות קולקטיביות זה לא התפקיד שלי, אבל אנחנו עדיין שומרים תמיד על זכויות אינדיבידואליות.

ובעצם, אם אני קוראת נכון את מה שאתה אומר, אתה אומר בפועל העבודה הזאת לא קיימת. כי ההגדרה של המדינה כמדינה יהודית, היא תמיד מחלחלת בדמות, אלא אם כן אנחנו לא לנותנים לה שום משמעות אבל בסופו של דבר היא מחלחלת גם לאפליה ברמה הכי ליברלית ופרקטית שאנחנו מכירים אותה, גם ברמה של החוקים, שאם אני קוראת את רשימת החוקים שהם פשוט מפלים. מבלי להכנס לדיאלוגים על סימבוליקה ועל יחסים בין קבוצות. מה שאני רוצה לשאול זה אם אתה חושב שהמאבק היה מתמקד בזכויות קבוצתיות, לא

8.2.2017

בשוויון ברמה הקבוצתית, הוא לא היה פותר את השאלה הגדולה של השוויון, אבל האם אתה חושב שהוא במאבק הזה היה עוזר לצמצם את פגיעה בזכויות האינדיבידואליות, אם היה אפשר לתבוע זכויות אינדיבידואליות פחות אפליה מכוח ההגדרה בזכויות קבוצתיות, בלי, אני חושבת פרגמטית, בלי לדבר על שוויון מלא בהקשר הזה של מדינת כל אזרחיה. זאת השאלה הראשונה שמעניינת אותי.

השאלה השניה נוגעת בסולידאריות וכאן אני מלמדת בקריה האקדמית בקריית אונו, אז אני גם פסימית. עברתי אחרי הבחירות לתל אביב, וכולם היו עם פנים נפולות. אמרתי מה קרה? אמרו אנחנו קוראים את אורי בעיתון הארץ, אמרתי להם בואו נרד לקריית אונו, אף אחד שם לא יהיה מופתע שביבי נבחר אז אולי זה באמת תלוי מוסד. אבל אני חושבת שכשאנחנו מדברים על סולידאריות, אני אקח את זה צעד אחד קדימה וגם צעד אחד זה מתקשר לנושא של מה הציפיות מבית המשפט העליון, אנחנו נמצאים היום במצב שיש לנו בית משפט עליון, שנתן בפסק הדין בעניין אורנון, פס"ד שמסתמך אמנם על תמרין, אבל זה פס"ד שהוא בעצם סמינר בתאוריה פוליטית שלא בהכרח עובד בתור סמינר בתאוריה פוליטית. שבו בית המשפט אומר, שאין דבר כזה לאום ישראלי. אבל לא רק שאין לאום ישראלי, על מה הוא מבסס את זה? הוא קובע שלאום, לא חשוב שיש הסתמכות ענפה בספרים וגם תאורטית, ומתחבטים בשאלה מהו לאום, בית המשפט הישראלי אומר: לאום מתאפיין בסולידריות. לא בזהות העצמית לא בסולידריות ומאחר וקבוצת הסולידריות שקיימת היא בין קבוצת היהודים, וסליחה, סולידריות היא אקסקלוסיבית, כלומר, אדם יכול להזדהות גם עם העם היהודי, גם עם הלאום היהודי, בית המשפט, גם אם העם היהודי רוצה לדעת, זו

8.2.2017

סולידריות אקסקלוסיבית, אדם לא יכול להזדהות גם עם הלאום היהודי וגם עם הלאום הישראלי, אז כדי להכיר בלאום ישראלי, אנחנו נצטרך להכיר בכך שיש אנשים שמוציאים את עצמם מהלאום היהודי. כלומר, יש פה בתאוריה הפוליטית, אי אפשר פשוט להגיד דברים כאלה, אז בית המשפט אומר. א. כך אנחנו מגדירים לאום. ב. ההשתייכות ללאום היא השתייכות אקסקלוסיבית, אי אפשר גם וגם, אתה צריך להשתלט, תחושת הסולידריות יכולה להיות רק על קבוצה אלץ ואז מגיעים בעצם לכך שאתה בבית המשפט העליון והוא אומר את המשפט הבא שחומק מזה ואומר, גם מבחינה עובדתית, אנחנו נוכיח שקיים לאום ישראלי, שרוב הישראלים, קבוצת ההזדהות שלהם היא הישראלים ולא היהודים. הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מונעת מאתנו מבחינה חוקתית להכיר בקיומו של לאום ישראלי. הוא כותב את זה, שחור על גבי לבן. אז מה יש לך להגיד, אם שופט בית משפט עליון אומר, שההגדרה של מדינת ישראל בחוקי היסוד, כמדינה יהודית ודמוקרטית, מונעת את ההכרה בקיומו של לאום כללי, מבחינה חוקתית, גם אם מבחינה עובדתית קיים לאום כזה, אז מה אתה יכול לדבר על בסיס סולידריות חברתית?

ירון אזרחי: את מייחסת למשפט משקל הרבה יותר רב,

תמר הוסטובסקי ברנדס: אני משפטנית.

ירון אזרחי: לא חשוב, את מייחסת למשפט משקל הרבה יותר גדול, בהתערבות של יסודות חברתיים ופוליטיים. אני גם חושב שבמקרה, מה שאמר דן, הוא אמר, זה נראה לו מובן מאליו, זה נראה לו גליק גדול שז'בוטינסקי דיבר על רוב יהודי. רגע, גם בן גוריון דיבר על זה, אז אני מאשים את כולם בהתנשאות מסוג אתנית כי בסופו של דבר צריך היה לשאוף לרוב יהודי ערבי. כחקיקה פרוגרסיבית, לא צריך לקרות שיש פה גם רוב

8.2.2017

יהודי וגם ערבי, והוא רואה, הוא הכי לגיטימי שיכול להיות במדינה כזאת.

דן מרידור: אם כולם יהיו ברוב, אין מיעוטים.

ירון אזרחי: זה אומר רוב יהודי בלי מיעוטים.

דן מרידור: אבל אם אין מיעוטים, מה זה רוב?

ירון אזרחי: אני לא אמרתי שאין מיעוטים. אמרתי שאין מיעוטים שמצביעים עם רוב יהודי. זה דבר מאד ריאלי, מאד פוטנציאלי, מאד חשוב שיכול היה לשנות את כל המבנה פה. ואני חושב שלזה היה צריך לשאוף. היה צריך לשאוף, והיו כמה מקרים, למשל בעניין הטלויזיה, עם גולדה מאיר, שערבים אפשרו ליהודים לראות טלויזיה ביום שישי.

דן מרידור: זה השופט ברנזון, אפשר בפסק דין בנוגע לרכוש ערבי נטוש, שם הוא אישר את זה.

ירון אזרחי: על כל פנים אנחנו נמצאים באובססיה, שגם מתגברת ע"י דמוגרפים כמו סופר כל הזמן על רוב, רוב יהודי, רוב יהודי, רוב יהודי גם לא כולל אנשי שמאל בהקשר הפוליטי הנוכחי. אז יש פה בעיה. כי אני חושב שצריך לחשוב על מדינת ישראל העתידית כמדינה שמסוגלת לקיים רוב יהודי, פלוס רוב של יהודים ולא יהודים ורק אז אנחנו נראה תהליכים שיש בהם מיעוטים.

יוסף ג' בארין: יש גם את השאלה, מהם הכלים הדמוקרטיים שלך לשמר את הרוב.

דן מרידור: בהחלט. זו שאלה חשובה.

(מדברים יחד ובמקביל)

יוסף ג' בארין: אם כן, התשובה שגם זורקת עוד אתגרים לשיח הזה. קודם כל אני אומר שהמדינה היהודית של היום, היא רחוקה מאד מהמדינה היהודית שעליה דיברה החלטת החלוקה. ואני רואה את זה ברמה החוקתית, לא רק ברמה החברתית פוליטית. אני

8.2.2017

קראתי ולמדתי לעומק את החלטת החלוקה. והאמת היא שהיה מרגש לקרוא את החלטת החלוקה מפרספקטיבה של דמוקרטיה וזכויות אדם. החלטה שמדברת על כך שכל אחת משתי המדינות צריכה לקבל חוקה דמוקרטית, דמוקרטית constitution ושכל מדינה אמורה, כל חוקה אמורה לעגן בתוכה את הזכויות השוות בנוסח האנגלי, שמדבר על the equal protection שזה כאילו הניסוח, אותו ניסוח שחשב לניסוח מאד חזק.

דן מרידור: נכון. נכון.

יוסף ג'בארין: כשקוראים את כל החלטת החלוקה, באף מקום לא ראיתי שהחלטת החלוקה מאפשרת מתן עדיפות ליהודי במדינה היהודית.

דן מרידור: נכון, בכל תחום לא צריכה להיות. לדעתי לא צריכה להיות.

יוסף ג'בארין: זה לא שכתבו equal protection

דן מרידור: ואח"כ כתבו שזה יהיה בתוך המושג של מדינה יהודית, אחרת אני אומר, לא צריך מדינה. לא כתבו כך, כתבו שתי מדינות לכל עם מדינה, זה מה שכתבו. במובן הזה היהודים הם עם והערבים הם עם.

יוסף ג'בארין: כן, אבל בקריאה לעם בשם מדינה יהודית בתוך החלטת החלוקה, לא מבטא שום יתרון ליהודים.

דן מרידור: פרט לזה שיש להם מדינה. ליהודים. מדינה יהודית. זה הכל, מעבר לזה לא צריך יותר.

יוסף ג'בארין: נכון. קח בחשבון שבחלוקה, 45 אחוז מהאזרחים במדינה שנקראת מדינה יהודית היו אמורים להיות ערבים.

דן מרידור: אבל לא 51 אחוז. 51 אחוז זה לא הולך. זה בדיוק העניין, בדיוק נגעת בנקודה. אני לא דיברתי על זה, צריך להיות שוויון מלא והמלצה ברורה, ואני מסכים לכל זה, אני מוכן לדבר אח"כ על זה, אבל קודם כל שתי מדינות לשני עמים שונים.

8.2.2017

אורית קמיר: כל הקונצפט שיהיו שתי מדינות שבאחת יש 51 פלוס ובשניה יש 51 לקבוצה השניה. כל התפישה היתה מבוססת על שתיים.

ולא מדינה דו לאומית ועם אחדות כלכלית.

דן מרידור: בודאי, לא על זה דיברתי, כי הרעיון של מדינת לאום, הוא הבסיס לכל העניין. יש עם יהודי, זה מה שכתוב, וכל השאר זה המשטרים.

אורית קמיר: אי אפשר להפריד בין זה לזה, שתי מדינות לאום, עם אחדות כלכלית וכמובן שיתוף פעולה, ושתייהן מחויבות לאמנת האום ושתייהן מחויבות לכל הערכים,

דן מדירוד: נכון וכל אחת היא מדינת לאום, דרך אגב, הלאום הערבי או הפלשתיני או הישראלי והשניה מדינת היהודים הפלשתינית. זה הרעיון של החלוקה, של שני עמים, לכל אחד מגיעה הגדרה עצמית, והגבול וירושלים שם, והכל נכון. אבל הרעיון של מדינת לאום שהוא שונה מהרעיון האמריקאי, זה מה שאמרת, זה בנוי אחרת לגמרי, לא דומה בכלל. עכשיו, מעבר לזה צריך לדאוג לשוויון. זה בושה שאין את זה, אני מסכים לגמרי לדברך.

יוסף ג'בארין: אבל הקונצפט הוא אחר, וכמובן לגבי מעמד השפה הערבית, השפה הערבית היתה אמורה להיות גם ברשויות השלטון, בבית המשפט המחוקק והו'. לכן המציאות של מדינת ישראל היום, היא כל כך רחוקה מהמודל של האום. כשעוברים עוד קצת ומסתכלים על הכרזת העצמאות, גם מי שקורא את הכרזת העצמאות, שכמובן דיברה על מדינה יהודית, חוץ מקיבוץ גלויות שעדיין לא שולל קיבוץ גלויות פלשתיניות, אבל זה נושא אחר, גם שם אין ביטוי לעדיפות. ז"א האסמכתא היחידה שאולי מעגן את חוק השבות, זה אותו משפט על חוק השבות וכמובן שזה לא אומר לא, ומעבר לכך, הכרזת העצמאות מי שקורא את הפסקה שמתייחסת לשותפות במוסדות הזמניים

8.2.2017

והקבועים של המדינה, זה ניסוח שמאד קרוב להסדרים דו לאומיים. בהכרזת העצמאות. זו לא שותפות במוסדות.

דן רידור: גם מדיני כתוב שם.

יוסף ג' בארין: בנוסף לעיקרון, אנחנו מזמינים את בני האם הערבי שנשארו במדינת ישראל, קודם כל לשמור על השקט וליטול חלק אתם במוסדות. כשאני מסתכל על ההיסטוריה של המוסדות הפוליטיים במדינה, כמובן שזה לא מתקיים, אלא במציאות הפוליטית של היום זה כנראה קם לא יתקיים. וזה מתחבר לנושא המרכזי של העניין הזה,

דן מרידור: של השילוב בכנסת בשנת 52/53 כשהיה החוק של בטחון, יש נאום של תאופיק טובי, תגייסו אותנו, אנחנו רוצים להיות חלק מהצבא, נאום מיליטריסטי. למה? כי הסובייטים היו אז בעד המדינה היהודית. אז יש נאום, למה הוא מנסה להיות חלק מהצבא. נאום של תאופיק טובי במסגרת מק"י.

יוסף ג' בארין: אחד היועצים של הקומוניסטים, זה מה שהוא אמר אבל הפרשנות יכולה להיות אחרת.

דובר: הוא אמר את זה, אבל הוא רצה להוכיח שזה

יוסף ג' בארין: שאתם לא רוצים.

(מדברים יחד)

יוסף ג' בארין: אני רוצה להמשיך. למה התייחסתי לנושא הזה של הנציגות במוסדות המדינה וכו'? כאילו אחד הפגמים המהותיים בתפישה הדמוקרטית בישראל, שכל התפישה הדמוקרטית היתה בנויה על כך שזה בעצם יש כאן משחק של קואליציה ואופוזיציה, ולגיטימציה שהאזרחים נותנים לרעיון הדמוקרטי במדינה, הוא שאנחנו כולנו שותפים במשחק הזה. לפעמים אני שותף ולפעמים אני על הספסל, אבל הלגיטימציה של האזרחים מותנית בכך שהאופציה שאני אהיה שותף היא אופציה אמיתית. ומה שקורה בדמוקרטיה הישראלית, היא

8.2.2017

שהאופציה הזאת בכלל לא קיימת. ז"א שבעים שנה זה לא קרה וזה גם לא יקרה בטווח הנראה לעין, ולכן בכל מה שקשור ביחס מיעוט ורוב בישראל, והרעיון הדמוקרטי, הנושא הזה הוא מאד בעייתי, הייתי אומר בלשון המעטה, וצריך גם לבדוק איך אפשר להתגבר על הקבוצה שהיא לא שותפה למשחק הדמוקרטי ואם אתה לוקח נגיד, את החרדים הספרדים, את ש"ס, אז ש"ס לפעמים בתוך הממשלה, לפעמים מחוץ לממשלה, הם שותפים למקח וממכר הזה. הציבור הערבי ל שותף. ואני עכשיו חש את זה בתוך הכנסת. חזק. בממשלה בוודאי. אני חש את זה, בשביל מי ששולט היום, זה נחמד שיש רשימה משותפת של הערבים, אבל הוא לא פרטנר בכלל היום לעתיד. לעומת יש יש עתיד יכולים להיות, המחנה הציוני יכולים להיות, כמובן ישראל ביתנו שהיתה באופוזיציה, ואתה חש את זה בתוך הכנסת. אתה חש שאתה כאילו במצב של אופוזיציה נצחית אם אתה לא שותף, זה פוגע מאד ברעיון הדמוקרטי. אגב, זה היה אמור להוביל להתייחסות שונה של בית המשפט. בית המשפט היה אמור לזהות את החולשה הפוליטית הזאת ולהגיד: בגלל החולשה הפוליטית של המיעוט הערבי, אני עכשיו אתייצב בחוד החנית ואני אגן על זכויותיו כי עוד פעם אני שותף ועוד פעם אני אבטיח את זכויותיו. אבל כמובן אני טוען שזה לא קרה.

דני אטאס: כמה הערות קצרות מאד, אני קצת מחוץ למים הרגילים שלי, אז אני לא ממש, אני מתנצל על הדברים האלה. אני רוצה רגע לתהות על הדיאגנוזה שלך. אני מסכים עם השורה התחתונה, אבל אני חושב שההסבר צריך להיות אחר. אני אומר, שיש אי שוויון ברמה המשפטית. אי שוויון אזרחי מובנה ברמה המשפטית הדבר הזה מוביל בעצם ליצירה של היררכיה אזרחית והמערכת האזרחית הזאת חייבת בסופו של דבר

8.2.2017

להתקדם לאפליה גם במדיניות ממש וגם באפליה הכלכלית חברתית. אין דרך שלא תהיה אפליה כזאת בגלל ההירארכיה המשפטית.

יוסף ג' בארין : גם אם בית המשפט יבטיח שוויון.

דני אטאס : כן. אפילו זה וזה נותן היתר גם לדברים אחרים. אני חושב שיש כאן הטעיה לטובת המשפט. אני לא חושב שהמשפט עושה כל כך הרבה כמו שאתה מייחס לו, ולכן אני מצטרף לדברים שדן אמר, שיש אפליה גם בהרבה תחומים אחרים דומים מאד לאפליה שיש כלפי הערבים, ואין להם מקור באיזשהו אי שוויון אזרחי ברמה המשפטית. דבר שני, כשאתה מסתכל על המשפט, אני חिकיתי לשמוע דוגמאות קונקרטיות של אי השוויון הזה ברמה המשפטית ובעצם יש שלושה דברים שהם אחד, וזה חקיקה שהיא אכספרסיבית, ומביעה איזשהו מעמד שווה, אבל היא לא יוצרת, היא לא קובעת מעמד שווה. למשל, במה שקשור בסמלים, אם הסמלים יהודיים, אז היא מביעה את זה בכך שהלא יהודים אין להם את אותו מעמד, אבל היא לא קובעת להם איזשהו זכיות מוקטנות יותר ביחס ליהודים. יש הרבה הדבר הזה. ויש גם בצד השני, אולי נניח חקיקה שמביאה לתוצאות הכרחיות ברמה החברתית כלכלית. למשל, בעניין של הקרקעות, גם שם, בלי לקבוע הירארכיה אזרחית, מגיעים ישר לתוצאה. אלה לא מקבלים קרקע ואלה כן מקבלים קרקע. נכון? לא שמעתי באמת דוגמא מובהקת של החוק שאומר יש כאן בעצם מעמד אזרחי נפרד. והנקודה השלישית,

יוסף ג' בארין : רגע, החוק שמדבר על חוק השבות,

דני אטאס : חוק האזרחות,

8.2.2017

דן מרידור : אפליה בחוק האזרחות היא חמורה. לצערי הרב ברוב של אחד הם קבעו הפוך, אבל לפי דעתי זה דבר חמור, דיברתי כנגד זה בבית המשפט ובכל זאת קיבלו החלטה.

יוסף ג' בארין : כמה אזרחים ערבים יוכלו לעשות איחוד משפחות? דני אטאס : חוק האזרחות זו דוגמא אחת. אני לא יודע, 50 חוקים אמרת, אני לא יודע בדיוק מה כן. אבל או.קי.

יוסף ג' בארין : נגיד המעמד של הקק"ל. הוא משרת רק את היהודים. היא אומרת את זה.

דן מרידור : זה נכון, כנ"ל גם הסוכנות היהודית. יוסף ג' בארין : בבג"ץ שדן התייחס אליו, המדינה עצמה בשנת 2000 זה לא מזמן, ממש ק לפני 15 שנים, המדינה באה ואמרה לבית המשפט: במדינה היהודית, אפשר שהמדינה תעביר קרקע לסוכנות ושהסוכנות תשווק רק ליהודים. כך המדינה אמרה.

דן מרידור : לפי דעתי זו שגיאה גדלה, גיא לוריא : בואו ניתן לדני לסיים.

יוסף ג' בארין : אני מנסה להצביע על מקומות שבאופן פורמאלי זאת היתה העמדה.

דני אטאס : הנקודה האחרונה, ואני חושב שזה מה שעושה אותי ליותר פסימי מכס, אני חושב שהבעיה היא לא במשפט. הבעיה היא בתודעה. יש תודעה שהיא אפילו לא תודעה של רוב ומיעוט, היא תודעה של אלה שבפנים ואלה שבחוץ. לפי התפישה היהודית, מדינת ישראל, מה שהיה, זה לא היה חלוקה של '48, זה היה קוממיות ב-'48. מה שקורה בצד השני הוא לגמרי לא רלוונטי לסיפור. מה שקרה כאן, זה שהיהודים הקימו מדינה, המדינה היא שלנו, ולכן כל מי שהוא חיצוני הוא חיצוני. הוא לא חלק מהסיפור ואנחנו נתייחס אליו אחרת. ח

דן מרידור : חיצוני לגמרי?

דני אטאס : כן.כן.

8.2.2017

יוסף ג' בארין : בקיצור, אתה אומר שהאזרחות היא פיקציה.
דני אטאס : כן. האזרחות היא פיקציה. זו מדינה של היהודים. מי שעכשיו,
אני זוכר התבטאות באירועי אוקטובר 2000, שמי שהיה נשיא
המדינה זה היה קצב, נכון? הוא היה נשיא המדינה אז.

תמר הוסטובסקי ברנדס : כן.

דני אטאס : והוא הופיע בטלוויזיה ואמר משהו שפשוט זעזע אותי. הוא
אמר: האזרחים הערבים צריכים להבין, שאם רוצים לחיות
אתנו בשלום, אז הם צריכים להתנהג אחרת. מה ז"א? אתה
הרי הנשיא של כולם, אתה לא נשיא רק של היהודים. הרי זה
ברור לגמרי שבעיניו ובעיני 99 אחוז מהאזרחים היהודים
במדינת ישראל,

יוסף ג' בארין : אולי לא 99 אחוז, אבל אחוז גבוה,

דני אטאס : אז 95 אחוז, אבל התפישה היא זאת. זאת המדינה שלנו, יש
כאן מיעוטים שצריך לסבול אותם באיזשהו אופן, וזהו. ואני
חושב שהתודעה הזאת, היא שמסבירה, גם את המקומות
שבהם המשפט הוא אולי היררכי ומפלה, וגם את הפרקטיקה
המופלאה וגם את הכל.

ירון אזרחי : רק משפט אחד, אני מתנגד רק למילה אחת,

(מדברים יחד)

יוסף ג' בארין : בית המשפט הזין את התודעה הזאת, והתודעה זה לא ב –
הוא הזין אותה, אולי לפעמים הוא שיקף אותה,

דן מרידור : התפקיד של בית המשפט הוא בדרך כלל לרכז, המשפט בסה"כ
לולא המשפט או בית המשפט, איפה היינו? הכנסת לא היתה

עושה שום דבר ממה שבית המשפט עשה בכיוון החיובי.

לילה מרגלית : אני רק רציתי לשאול לגבי הקשר או השוואה בין מדינה
יהודית ודמוקרטית אילו באיזשהו עולם אחר היתה ואתה
אומר את זה בעצם בלי שום קשר לביטויים הנוספים שיש
בחקיקה או הביטויים הנוספים שיש בפרקטיקה על האפליה,

8.2.2017

ז"א במהות של הדבר. אבל אני רוצה לשאול, אילו היתה מציאות של שני עמים, אם מה שהיה ברוח החלוקה, אם גם אז בצורה הכרחית זה היה נכון או שזה יותר קשור למציאות כפי שהיא. כלומר, אילו היו זכויות קבוצתיות ואולי לא מדינה יהודית בצורה בלעדית, כאילו גם אז זה היה, דן מרידור: אם היה העם היהודי ומיעוט של העם הערבי, יוסף ג'בארין: אז מה הביטויים של המדינה היהודית אם זה לפי החלטת החלוקה, שאין שום ביטוי? דן מרידור: הם רוצים מדינה יהודית. יוסף ג'בארין: טוב, אבל השאלה היא עם שוויון זכויות או בלי אורית קמיר: אני יושבת כאן כל הזמן בשקט ומופתעת, כי אני חשבתי שאתה היית סופר אופטימי, הרבה יותר מדי, ואח"כ אני רואה שיש כאן אגף עוד יותר אופטימי, שאני מופתעת עוד יותר. אתם שניכם. אני חושבת שאתם מדברים על מספר נקודות שהן מנותקות מהמציאות. דן מרידור: אני לא אופטימי בכלל. אורית קמיר: ההשוואה לארה"ב מפתיעה אותי מלכתחילה, כי ארה"ב לא רק שהיא לא מדינת לאום, היא התכוננה בתקופה ארוכה מאד, אולי עד לפני שבועיים, תפשה את עצמה כמדינה ליברלית. ומדינת ישראל מעולם לא היתה ליברלית. יוסף ג'בארין: אבל אני חושב שהיא התייחסה יותר להשוואה שבהיבט של ההיררכיה באזרחות. אורית קמיר: אני מבינה מה שאתה אומר, אבל במדינה שאיננה ליברלית, זה לא היה אף פעם קושי שתהיה היררכיה באזרחית, ולציונות לא היתה בעיה. הדבר העיקרי שלא ציינת אותו בכלל, ואנחנו יוצאים בשנת 2017, אנחנו בתהליך מואץ ומטורף של הדתה יהודית ומוסלמית בטריטוריה הזאת ואם הציונות היתה היררכית ולא רואה את האחר ורואה בית לאומי וכל הדברים

8.2.2017

האלה, לפחות היא דיברה בשפה של עידן הנאורות שבכלל מכיר בקיומם של בני אדם כבני אדם. ההדתה שקרתה עשיו לשתי הדתות המרכזיות כאן, הן בכלל מתוך שיח אחר לגמרי. עכשיו, הבלבל המגעיל שעושה הפאשיזם האירופאי החדש, שהוא קורא לתרבות האירופאית יודו-נוצרית, הרי זה שקר מוחלט שרק נועד לחפות או להגיד: אנחנו לא אנטישמים אז אנחנו קוראים לעצמנו יודו-נוצרים, לא, לנוצרים יש איזושהי תרבות ליברלית, שבאופן חלקי חלקם עדיין מחויבים אליה, והיא מכירה באנשים כבני אדם שיש להם זכויות מעצם היותם בני אדם.

לא היהדות ולא האסלאם כפי שאנחנו מכירים אותם כאן והם צומחים בטור הנדסי כל יום, הם לא מכירים בבני אדם כבני אדם. הם מכירים ביהודים ומוסלמים, אלה רק ביהודים ולא רק במוסלמים. ואם הציונות היתה בעייתית מבחינת אי ראיית האחר כתנועה לאומית שתופשת את עצמה כרוצה להחזיר את העטרה ליושנה שפעם יהיו כאן לכאורה רק יהודים, דבר שכמובן אף פעם לא היה, הרי אם היה איזושהו מיתוס של היסטוריה מיתולוגית מפוארת ציוני לאומי, אז היום זה על אחת כמה וכמה יותר חמור. וכל הדברים האלה הם פי מליון יותר חמורים במציאות היום, לעומת המצב המשפטי, כי המצב המשפטי הוא מצוין, הוא מהדס קילומטרים אחרי ההדתה המטורפת שרצה קדימה כל הזמן. לכן אני חושבת שלנסות להיאחז במושגים משפטיים וליברליים באנלוגיות לארה"ב, אנחנו לא שמים לב שהרכבת – הסוסים האלה כבר מזמן ברחו מהאורווה. הרכבת הזאת יצאה לדרך. איזה מונח שאתם רוצים. אנחנו במקום הרבה הרבה יותר מסוכן.

8.2.2017

השאלה היא, האם יש איזושהי תקווה ששתי הקבוצות שחולקות את הטריטוריה הזאת, כשהיום אין ברירה, היום זה כבר יהודים ומוסלמים, זה כבר לא ציוניות וערבים. זה כבר לא אזרחים ואזרחים סוג ב', היום זה יהודים במובן הדתי ומוסלמים במובן הדתי, האם הם מוכנים לנסות לייצר לעצמם את הדמוי ליברליזם שלהם, שלא יוכל להיות הליברליזם האנגלו אמריקאי, כי הציבור בציון לא מוכן לקבל את זה. פשוט לא מוכן לקבל שזה חל עליו. האם אנחנו יכולים באיזשהו אופן לייצר איזושהי דינמיקה שלא תקרה בכנסת, אבל תייצר איזשהו תהליך דמוי מה שקרה באירופה במאה ה-18 ולפחות להתחיל את זה, כדי שבעוד 200 שנה, אם עוד מישהו יהיה בחיים, כשאני עוד לא מספיק אופטימית בשביל להבין,

דן מרידור: אף אחד מאתנו לא יהיה בחיים כבר.

(מדברים יחד)

(אורית קמיר: אנחנו מתרבים כל כך מהר שבבתי הקברות כבר לא יהיה מקום. בקיצור, סליחה שאני אומרת את זה, אבל נראה לי, שלא

דן מרידור: מה את מציעה, לנהל שיח במקום להיות פוליטיקאים?

אורית קמיר: לא. אני חושבת שיהודים זה כולל אותנו, ומוסלמים זה כולל גם אנשים שפויים, אבל מוכרחים לייצר תהליך שאי אפשר להמציא מחדש את הציונות ואת התנועה הלאומית הפלשתינית, אלה כבר הומצאו, וזה לא פסה. היום מה שחזרנו זה ליהודים ומוסלמים. זה מה שקורה. הריב הוא סביב הר הבית, הריב הוא למי שטח הקדוש.

יוסף ג' בארין: ועל רקע זה יצמח ליברליזם חדש?

אורית קמיר: לא, אבל משם צריך לצאת, צריך להכיר במציאות בשביל לזוז ממנה.

8.2.2017

תמר הוסטובסקי ברנדס: באירלנד היו פרוטסטנטים וקתולים שזה לא פחות היה קונפליקט עצום.

אורית קמיר: אבל זה מה שאני אומרת, הפרוטסטנטים והקתולים עברו תהליך שדל 200 שנה והגיעו למצב שלפחות הם לא נלחמים על בסיס יום יומי. אנחנו צריכים קודם כל להגיד לעצמנו, שאנחנו צריכים להתחיל מאפס. כי כל מה שבנינו בעבר, נהרס. היום אנחנו רבים על השאלה האם עמד בית המקדש או שהר הבית הוא רק של המוסלמים. על זה תפרוץ כאן מלחמת העולם השלישית, על זה השנאה ההדדית בין הצדדים. על הר הבית. האם כן אברהם עקד שם את יצחק או שרק מוחמד עלה משם לשמים או בחלום עלה לשמים, לא משנה. על זה היום רבים. הרי כל הדיבורים שלנו על דמוקרטיה וליברליזם מה זה קשור למציאות? אני לצערי חושבת שאני חיה בתוך עמי באמת, וכבר מזמן אף אחד לא מדבר על מושגים של בני אדם ואזרחים וכל הדברים היפים. והמשפט מזמן נשאר מאחור. אנחנו צריכים להתחיל מנקודת האפס. ולשאל את עצמנו, איך מתחילים לפני שהם התחילו לפני 200 או 300 שנה, איך אנחנו, שזה היום ציבור שמגדיר את עצמו כיהודי ומוסלמי במובנים הדתיים של המילה, איך אנחנו מתחילים איזשהו תהליך לקראת הפיכה לבני אדם. אנחנו רצינו להיות שם חלקנו ב-47', מעולם לא הגענו לשם, ואח"כ הלכנו מאות קילומטרים אחורנית. אין מה לדבר יותר על היררכיה,

דן מרידור: את מגדירה את עצמך שזה רק במובן דתי? זו ההגדרה שלך? כך אמרת.

אורית קמיר: אני? לא, אמרתי רק שיש כאן רוב גדול, אמר דני 98 אחוז? אז אנחנו התמקחנו ל-95 אחוז. אני ב-5 האחרים. אתה ב-5 האחרים. אז מי אנחנו, על מה אנחנו מדברים? על מה שאנחנו

8.2.2017

מאמינים? זה מה שחשוב עכשיו? זה בכלל לא מעניין מה שאנחנו מאמינים. אנחנו מיעוט בטל ב-60. אף אחד לא שם עלינו בכלל. אף אחד לא מסתכל עלינו. איכפת להם מה אנחנו אומרים? כבר מזמן לא איכפת להם.

מוטה קרמניצר: אני שותף לדעה שאחדים השמיעו כאן, שאתה מייחס יותר מידי משקל להיבט המשפטי, ובמיוחד לחקיקה, למרות שיש לה משקל. אני לא אומר שאין לה משקל. אבל בניתוח התופעה, אני חושב שהמשקל שלה לא כל כך מכריע כמו שעולה מההצגה שלך.

יוסף ג' בארין: אבל זו החקיקה שיצרה את הבסיס.

מוטה קרמניצר: אני לא חושב, אני אגיד לך איך אני רואה את הדברים. יוסף ג' בארין: גם בענייני החקיקה, גם בענייני החינוך כשאתה מקים מועצה ממלכתית דתית ואתה לא עושה את אותו הדבר לערבים. או כשאתה מקים רבנות ראשית ולא מקים מרכז מוסלמי.

דן מרידור: יש דברים שעושים בשם החוק היהודי יותר טוב מאשר למוסלמים.

יוסף ג' בארין: אני אומר שאין בכלל הנהגה מוסלמית של הציבור.

גיא לוריא: בואו ניתן למוטה לסיים.

יוסף ג' בארין: כשהחוק עומד, כנראה, לקפח את הזהות היהודית הציונית ואת המורשת ברשות השידור,

מוטה קרמניצר: כמה אנשים אתה חושב בציבוריות הישראלית מכירים את מה שכתוב בחוק הרשות השניה וזה משפיע עליהם? משפטנים

רגילים לחשוב שמה שכתוב בחוקים זה דבר מאד מרכזי,

אורית קמיר: אבל מוטה, המשפטנים הם כבר חמישית מהמדינה. מספר עורכי הדין,

יוסף ג' בארין: הטענה שלי היא שהחקיקה הזאת יצרה את המוסדות הפוליטיים של המדינה, שבעצם ביטלו את כל ההיררכיה.

8.2.2017

מוטה קרמניצר: זה נכון שבתוך החקיקה יש כל מיני אלמנטים. למשל, העניין של המוסדות הלאומיים והשליטה שלהם על הקרקע, זה דבר כבד וזה מאד משמעותי.

דן מרידור: זה מיותר, זה לא נחוץ.

מוטה קרמניצר: אני לא בא בזה לתת הגנה על החוקים הפסולים, גם 7/א לדעתי יש לו השפעה,

דן מרידור: זו בעיה קשה.

מוטה קרמניצר: אבל לא כל החוקים. למשל, חלק מהחוקים לא באמת השפיעו על התודעה. אני כן מסכים שהמפתח זה התודעה, התודעה מושפעת א. מזה שיש רוב ומיעוט קבוע, אם הרוב הוא לא מבחין, אז תהיה אצלו נטיה טבעית להפלות את המיעוט הקבוע, משום שהמנגנון הרגיל שאתה חושש שמחר המיעוט הזה יחליף אותך בשלטון לא פועל, ולכן אין לי סיבה לחשוש ממנו. אז אני ארצה לקחת יותר, בכל הקשר שאני יכול, אלא אם מישהו יעצור אותי. ואם אין מנגנונים מספיר חזקים אז אנחנו נראה את מה שאנחנו רואים, זה לדעתי דבר משמעותי, והדבר השני, אי אפשר להתעלם מהרקע של הסכסוך הישראלי-ערבי ואח"כ ישראלי-פלשתיני וההשלכות העמוקות שהיו לו על היחסים מבחינת התודעה של בני אדם.

ופה אני רוצה להגיד דבר שאני חושב שאתה לא תאהב לשמוע, אבל אני גם חושב שיש יחס בין הוויכוח על אופי המדינה, מהות המדינה, לבין השאלה של התודעה היהודית והיחס שלה לשוויון הזכויות של הערבים. אני חושב שבגישה שבה, ואני לא נותן לזה משקל עיקרי, אבל יש לזה משקל וכדאי לראות את זה בעיניים פקוחות.

אם יש מיעוט שאומר או חלק ממה שהוא אומר: א. אתם לא עם. ב. גם אם אתם עם, לא מגיע לכם להקים מדינה. ג. לא מגיע לכם להקים מדינה פה. ולכן אנחנו לא מכירים בזכותכם

8.2.2017

לממש את ההגדרה העצמית של העם היהודי בשטח הזה של מדינת ישראל. זה מבחינת הרבה יהודים, יוצר חששות, יוצר איבה, יוצר עוינות, ואנשים שבאים מהעמדות האלה, לא הולכים לפזר שוויון או לדאוג לשוויון, ולכן העמדה שאומרת, עכשיו, אני לא מצפה מהערבים הישראלים לבוא ולהגיד: אנחנו מסכימים. זה דבר שלא הבנתי בעבר, אבל אני חושב שאני מבין אותו היום, להגיד, אנחנו מקבלים את המדינה היהודית, במציאות שבה לא בטוח בכלל שהעיקרון של החלוקה יש לו איזושהי ממשות, ושחלק גדול מהיהודים אומרים: לא מגיע לכם כלום. כלום. אני לא הייתי דורש עכשיו, זה לא הוגן לדרוש שהערבים הישראלים יקבלו מדינה יהודית ויסמכו על זה שאולי כן ואולי לא, תהיה מדינה פלשתינית.

אני חושב שהדבר הצודק הוא באמת מדינה יהודית ומדינה פלשתינית. זו הלגיטימיות הבינלאומית ועל זה צריך לעמוד. וכל זמן שהדבר הזה לא מתממש, אני לא חושב שאתם חייבים לנקוט עמדה. אבל אם העמדה היא שלילה בכל תנאי, גם אם תקום מדינה פלשתינית, אנחנו לא מקבלים את זה שלכם יש זכות למדינה שבה מתממשת הזכות של היהודים להגדרה עצמית, זה יוצר עוינות.

ירון אזרחי: אבל מוטה, זה ספקולציה מה שאתה אומר. אני חושב שגם בתנאים כאלה, שני הצדדים יש אצלם שלילה מוחלטת של הצד השני.

מוטה קרמניצר: אני לא יושב כך.

יוסף ג' בארין: אני לא בטוח.

ירון אזרחי: אתה לא חושב כך? יש כאן אמירה ויש תגובה לאמירה.

מוטה קרמניצר: יש חלקים בציבור גם פה וגם שם. אבל אני לא חושב שזה,

8.2.2017

יוסף ג' בארין : לגבי התודעה, אמרתי שאנחנו אולי המסמך הייצוגי, זה היה מסמך החזון העתידי. שמהבחינה הזאת היה אולי אפילו קצת יותר רדיקאלי מהמצע של המפלגות. כי המצע של המפלגת היה מצע יותר מפלגתי שמתקשר אולי לבחירות של הכנסת וכו'. כשאני קורא את מסמכי החזון העתידי, אני דווקא רואה שהמסמכים הללו יצרו את השותפות ולא את הביטול של האחר. כאשר מסמכי החזון העתידי, אחד מהם דיבר באופן מפורש על מדינת ישראל בתור המולדת המשותפת, כך, כי מדינת ישראל היא המולדת המשותפת של שתי האוכלוסיות, של הרוב ושל המיעוט בה. ומסמך שני דיבר על כך שהוא מכיר בזכות של מדינת ישראל היא מימוש להגדרה עצמית של היהודים הישראלים, לא של העם היהודי איפה שהוא נמצא, של היהודים הישראלים. כן. כן. אז אני חושב שעם כל הביקורת שהיתה על מסמכי החזון, מסמכי החזון הם מהבחינה הזאת מסמכים היסטוריים, בזה שהם דווקא סוללים את הדרך לשותפות ולהכרה.

בגלל שעד עכשיו לא נאמר בשולחן העגול, ונכון שיש הרבה שולחנות עגולים, אבל עוד פעם, זה לא יעבוד,

דן מרידור : לא מימשנו.

יוסף ג' בארין : אפילו בכנסת זה לא עובד, אני חושב שאי אפשר לנהל שיח על הציבור ועל עמדותיו במישור החזוני מבלי להתייחס לעובדה שאנחנו מדברים על העם הילידי, מה שיותר מהעם הילידי. אי אפשר לנתק את זה מהפרספקטיבה ההיסטורית שהרוב של העם הזה נהפכו גם לפליטים,

דן מרידור : בארצם.

יוסף ג' בארין : כן. מיעוט כי 25 אחוז פליטים בארצם, אבל הרוב של העם הפלשתיני הם פליטים בחוץ. אני אומר את זה לא כי עכשיו אני מדבר על סוגיית הפליטים, אלא שחלק מהסוגיות של

8.2.2017

האזרחות, משתלבות בעובדה שיש לנו משפחה ויש לנו עם מחוץ לגבולות הגיאוגרפיים, וזה ממש, אני מדבר על משפחה מורחבת בירדן, על בני דוד, וכדומה. אז כשאתה מדבר למשל על חוק השבות, אני לא רואה רק את חוק השבות במובן היהודי, אלא אני רואה את חוק השבות בכך שבן הדוד שלי לא יכול לעלות. לכן אני אמרתי, חוק השבת כשלעצמו יכול להיות פחות בעייתי אם יש הסדרים גם שיכולם לענות על זה. בדיוק. לכן גם את ההסדרים שקיימים בציבוריות היהודית, צריך גם להבין אותם בבלעדיות שהם יוצרים. הבלעדיות באוטונומיה של החינוך שניתנה לחרדים, שניתנה לממלכתי דתי, אבל לא ניתנה לערבים. הבלעדיות שניתנה בהקמת ישובים חדשים לקק"ל ולסוכנות היהודית וכו'. עכשיו, הילדות זה סיפור

שהולך ומתפתח עם הזמן. השיח היום

ירון אזרחי: יש קושי בשימוש במילה ילידים, כי בדרך כלל הכוונה היתה בשימוש המערבי בילידים, הכוונה לאנשים פרימיטיביים באפריקה ובאוסטרליה. זה לא כל כך פשוט להשתמש במונח ילידות כאן.

יוסף ג' בארין: אני מתמודד עם המילה במקור שלה. אני אומר שבשיח הבינלאומי, התפתחו בעצם שני סוגים של שיח לגבי קבוצות מיעוט. יש את השיח על המיעוטים הלאומיים ויש את השיח על המיעוטים הילידים, בגלל מה שאתה אומר. ואז אני מעלה את השאלה, מה קורה כאשר יש לך מיעוט שהוא גם וגם. ז"א הוא גם מיעוט לאומי גדול, והוא גם מיעוט ילידי. מה הבעיה בשיח? הבעיה בשיח, שככל שהוא מתקשר למיעוטים לאומיים, השיח דיבר יותר על ייצור פוליטי ועל זכויות לשוניות ועל חינוך וכו'. ככל שזה קשור למיעוטים לאומיים, השיח דיבר בעיקר על האוטונומיה שלהם. האוטונומיה,

תמר הוסטובסקי ברנדס: עוול היסטורי.

8.2.2017

יוסף ג' בארין : כן. עוול היסטורי והביצוע של העוול ההיסטורי.
 תמר הוסטובסקי ברנדס : על ילידים.
 יוסף ג' בארין : על ילידים. כן. וזה דיבר גם על זכות חלקית להגדרה עצמית.
 חלקית בתחומים הלוקאליים ובתחומים התרבותיים.
 דן מרידור : רובי ריבלין אומר שהוא 12 דורות יליד פה. לכן זה קצת קשה לדבר על אנשים ילידים.
 יוסף ג' בארין : כן, אבל בזה אתה לא שולל את הילידות של האחרים.
 דן מרידור : ילידים הם ילידים.
 יוסף ג' בארין : ואז אני אומר שהשיח צריך לשלב את שני הקצוות ביחד, כי הם מקיימים בעצם את הקריטריון גם של מיעוט לאומי גדול, אבל גם מיעוט ילידי. ולכן, אגב, הזכות להגדרה עצמית, היום כשאני מסתכל על מדינת ישראל, אני חושב שיש בעיה ברמה הידידותית לבוא ולהגיד שמדינת ישראל היא ביטוי לזכות ההגדרה העצמית רק של העם היהודי. כי גם מהמיעוט הילידי הפלשתיני במדינה צריך להיות שותף להגדרה העצמית.
 דן מרידור : להגדרה העצמית שלו.
 יוסף ג' בארין : להגדרה העצמית שלי בתוך מדינת ישראל.
 אורית קמיר : אבל למה אתם מתעלמים מהדת. אם אנחנו נצא עכשיו לרחוב ונשאל אנשים מה דעתכם על זה שתהיה כאן מדינה יהודית ערבית, הם יגידו: את רוצה מדינת דעאש? או שאת רוצה מדינה אסלאמית קיצונית? הרי זה השיח היום. אף אחד לא מדבר בישראל לא על ילידיות ולא על מיעוט
 ירון אזרחי : זה ההבדל בינך ובינו, את אופטימית ל-200 שנה והוא ל-40 שנה.
 יוסף ג' בארין : האמת היא, אני מופתע לטובה שהתחושות שלכם היתה שההצגה אופטימית. כי התחושות הן פחות, אבל בסדר.
 דן מרידור : אין לי כוונה להגן, זה המצב. אבל אני אומר, למרות שיש לי הרבה טענות להנהגה ואני יכול להגיד גם שמות, אני חולק על

8.2.2017

היהודים דווקא, כי אנחנו החזקים פה בהרבה מובנים כי כולנו לעשות גם בלי קשר הרבה יותר למען השוויון. אבל איפה הבעיה? במנהיגות.

אורית קמיר: אבל אין מנהיגות.

דן מרידור: נכון. איפה הבעיה? הבעיה היא שם, המנהיגות במקום לנסות ולהביא לשוויון שהוא לא טבעי, אבל צריך אותו, לא רק שהיא לא עושה את זה, אלא היא מחריפה ומטפלת בה כמו טראמפ, יוסף ג'בארין: אנחנו במצב של החרפה. זה המצב.

דן מרידור: נכון. זה ההנהגה. נכון.

יוסף ג'בארין: ובשנים האחרונות יש מגמת החרפה. אנחנו בעיקר בזמן ממשלת רבין, דיברנו על כך שיש עדות של המתח שהתבטאה בכך שהמפלגות,

אורית קמיר: כן, אבל התופעה ניזונה משינויים בעולם. אני רואה בתור ברכבת הקלה, בקופ"ח, בכל מיני מקום, מה ה small talk היום? הוא על נו, יופי, אז התפוצץ להם בפאריז, התפוצץ להם בבליה, שיבינו מה זה טרור אסלאמי. שיראו איך זה. אנחנו חיים עם זה כל הזמן. ואם את אומרת מילה אחת שלוקחת את הדיון לכיוון אחר, אז כולם מתחילים לדבר בבת אחת נגד. כלומר, השיח זו לגמרי למקום של החרדה מהאסלאם הפונדמנטליסטי. זה הפך להיות התרוץ האולטימטיבי. לא צריך לדבר כבר על שום דבר אחר.

יוסף ג'בארין: אבל אני חושב, למרות כל מה שאת אומרת, שזאת השאלה מה תפקידה של ההנהגה, ואם ההנהגה מסוגלת,

אורית קמיר: בסדר, על זה אני מדברת.

יוסף ג'בארין: אבל זה ברור שההנהגה אחראית. אפ אני חוזר לשנות תחילת התשעים, השיח של ערפאת – רבין שתוך שנה הוא יהיה שותף, לפחות בתודעה, זה היה צריך לתת לכם,

8.2.2017

דן מרידור : -2000 היה קמפ דייויד. וב-2000 היה לנו גם את אוקטובר, אני רוצה להזכיר לכם.

יוסף ג' בארין : כן כן. באוקטובר זה נפסק. ולכן הנהגה שיכולה לשנות, אין ספק שהיא יכולה לשנות את התודעה.

אורית קמיר : אבל אנחנו במשבר הנהגה של כולם מסביב. מי יכול להיות בר שיח, נשיא מצרים? נשיא סוריה? אין.

יוסף ג' בארין : את חושבת שבשנות החמישים בארה"ב יכלו לחשוב שאחרי 50 שנה יהיה נשיא אפרו אמריקאי?

(מדברים יחד)

אורית קמיר : נכון. לכן השאלה היא איך לעצור את ההתדרדרות.

יוסף ג' בארין : אז היות ואנחנו ההנהגה האקדמית, אנחנו חושבים אחרת ולכן ניסינו אחרי כתיבת מסמכי החזון, לנסות פשרות מסוימות בשיח, שאנשים לא יוותרו על העמדות המקוריות שלהם, אבל ימצאו את נוסחת האיזון. נוסחת האיזון שאני חשבת עליה, וגם מוטה ניסה לקדם אותה, זו נוסחה שאומרת שבדברים הללו אנחנו יכולים להתקדם ובהסכמים, ואפילו בנושא של המוסדות היהודיים, אני לא ידעתי שדן מסכים איתי.

דן מרידור : זו לא פעם ראשונה, אני שנים אומר את זה.

יוסף ג' בארין : אז יש מצב

דן מרידור : אני לא מדבר דווקא על חוק השבות, אבל אני מדבר על המינימום הנדרש ולא מעבר לזה, להיבט היהודי של המדינה.

יוסף ג' בארין : כן, ואז אמרתי, אולי לא נסכים על חוק השבות, לא נסכים על הגדרת הלאומיות, זה לא רק דת,

אורית קמיר : בסדר, אבל הציבור הוא גם אנטי אליטיסטי, ואנטי האקדמיה, אנטי אקדמאים,

יוסף ג' בארין : זה ככה בכל העולם. גיא רוצה שאני אסכם.

אורית קמיר : נכון, לכן אני רוצה שנהיה קצת יותר ריאליים.

8.2.2017

יוסף ג' בארין : אני רק אומר שיש אחריות להנהגה. ואני אחד הדברים שמאד מטרידים אותי בתקופה הנוכחית זה לא מה שקורה בליכוד, זה מה שקורה במחנה הציוני. כשאנשים אומרים לי שהציבור זו ימינה, ולכן אנחנו לא יכולים להתבטא,

דן מרידור : זה לא ההנהגה, אם הציבור רק יזוז שמאלה,

יוסף ג' בארין : אבל הוא לא שומע אתכם.

גיא לוריא : הסיכום צריך להשמע, אין דרך אחרת.

יוסף ג' בארין : אני אומר שברמה הפרקטית ההנהגה היא לא התייחסה לזה, צריך לקיים שיח בתוך הכנסת, להכנס למוסדות האקדמיים ולשוחח עם הדור החדש ועם הדור הצעיר, ופשוט לעורר את השיח הביקורתי הזה ולהחזיר את הכבוד למילים של שוויון ושל כבוד הדדי למיעוטים וכו'. זאת האלטרנטיבה. וזה מאבק ארוך. אני רק רוצה לסכם ולהגיד דבר אחר, נקודת המחלוקת בינינו נותרה בסוגיה של הגדרת המדינה ומה היתרונות שיהודי יכול להחזיק. אז אני אומר, מבחינתו של המיעוט הערבי, מבחינתי אני אישית, אמרתי, זה לא הוגן, אבל גם לפני זה באופן סביר אני אומר את זה, שלבקש לקבל את המסגרת הזאת שלנו היא בעצם מקבעת את המעמד הנחות. ולכן צריך לפתח אותו שיח שנותן מרחב לאזרח הערבי בכל זאת לאתגר את הרעיון של המדינה היהודית מבלי לערער על זכויותיו של אותו אזרח או אותה הנהגה. היום, ברגע שאני מערער על המדינה היהודית, אנשים הולכים לכיוון,

דן מרידור : זה מקשה מאד על השיח, ולכן הם בכלל לא רוצים לקיים שיח.

אורית קמיר : גם אני לא יכולה לערער על זה.

יוסף ג' בארין : השיח הפוליטי הוא מאד מסוכן בין ההשוואה שעושים היום בין הערער על היהדות של המדינה לבין הערער על עצם קיום המדינה. בעבר, היו הדברים ברורים. גם בחקיקה, נגיד בחוק העמותות אמרו שהעמותה שמערערת על קיום המדינה, לא

8.2.2017

יכולה להירשם. לא אמרו על יהדות המדינה. וב-7/א שמו אותנו במקום אחר.

דן מרידור: אני הרי הייתי שם, ואני יכול לספר לך, הרי 7/א נועד לגזענות, לכהנא, ויש לי חלק בזה. באה הממשלה עם משה נסים, הוא פחד שאם יחקקו נגד גזענות, יגידו לו ומה עם חוק השבות. אמרתי לו מה אתה מבלבל את המוח, לא אמרתי ככה, אמרתי יותר יפה, ואז הכניסו כאילו לאזן את הדבר המיותר הזה שאין בו שום צורך. ונכון, מזה יצא אח"כ חוק העמותות ועוד חוקים נוספים, אבל הביטוי הזה שהפך להיות מן קול כזה, יוסף ג' בארין: ומאז זה רק מחריף.

דן מרידור: נכון, מאז זה נוצל בידי ההנהגה, היא לא רוצה להמשיך, אבל אין את ההצתות, השריפות, ראינו שני דברים, היו השריפות והיתה ההתבטאות וההתפרעות של ראש הממשלה על האחראים בציבור הערבי, אבל ראה באותו יום, אני קורא ורואה בטלוויזיה: המון ציבור ערבי שאמר ליהודים, בואו לבתים שלנו. לא שמעת את ראש הממשלה אומר: הנה סולידריות, תגיד את זה. הסתות וטרור. זה בדיוק מנהיגות שיכולה היתה לקחת את זה לכיוונים אחרים, אז זה מראה את הסולידריות. אבל לא. וזה מה שמדאיג אותי.

יוסף ג' בארין: נכון. אני רוצה לסכם ולומר, שכשנחתם 7/א ב-85', חרותות בזכרון התודעתי של הציבור הערבי, דבריו של תאופיק טובי שאמר, שההגדרה בצורה הזאת של מדינה של 16 אחוז מאזרחיה, זה בעצם לומר להם שהמדינה הזאת היא לא שלכם. ושאתם כאן אזרחים, ואז נאמר, שההגדרה הזאת יכולה בעצם להביא את המדינה למה שהוא השתמש אז במונח של אפרטהייד כמדינה גזענית וכמדינת אפרטהייד. האמת היא, אני היום חש עד כמה הוא היה לו חזון בכיוון הזה. זה מתמש.

8.2.2017

אורית קמיר : הבעיה היא שאנשים לא חושבים שזאת בעיה.
יוסף ג'בארין : אבל לצערי, אני רואה מול עיני איך זה מתממש. וחוק
ההסדרה הוא אולי הדוגמא הכי בולטת.
גיא לוריא : אני מודה לח"כ ג'בארין ואני מודה לכולם על השתתפותם.
תודה רבה.

סוף הדיון.